

ΧΡΟΝΙΚΑ זכרונות

ΟΡΓΑΝΟΝ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΙΚΟΥ ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΕΤΟΣ Δ' ★ ΤΕΥΧΟΣ 43 ★ ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ 1981 ★ ΧΕΣΒΑΝ 5742

כי ביתי בית תפלה יקרא לכל העמים

«Διότι ὁ οἶκος Μου θέλει ὀνομάζεσθαι οἶκος προσευχῆς
διὰ πάντας τοὺς λαούς»

(Ήσ. 56:7).

Η ΕΒΡΑΪΚΗ ΠΑΡΟΥΣΙΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

ΤΑ ΠΕΡΙΣΣΟΤΕΡΑ από τὰ ἄρθρα πού δημοσιεύονται στό τεῦχος αὐτό ἔχουν ἓνα κοινό σημεῖο: ἀναφέρουν, μεταξύ τῶν ἄλλων, τήν ἐβραϊκή παρουσία σέ διάφορες ἐλληνικές πόλεις. Σέ διαφορετικές χρονικές περιόδους, μέ διαφορετικά καθεστώτα, κάτω ἀπό διαφορετικές συνθήκες. Ἀπό τήν ἐποχή τῆς Ἀρχαίας Ἑλλάδος μέχρι σήμερα οἱ Ἑβραῖοι ἔμειναν πάντα πιστοί στόν τόπο αὐτό.

ΜΑΖΙ μέ τοὺς ἄλλους Ἕλληνες, πού εἶχαν διαφορετικές ἀπό αὐτοὺς θρησκείες, οἱ Ἑβραῖοι τῆς Ἑλλάδος ἀντιμετώπισαν τίς χαρές καί τίς λύπες, τὰ προβλήματα καί τὰ ἐπιτεύγματα, τίς νίκες καί τίς δυσκολίες τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Σέ ὅλα ἔλαβαν μέρος ἐνεργά καί ἰσότιμα.

ΠΟΛΛΕΣ φορές οἱ Ἑβραῖοι τῆς Ἑλλάδος πέρασαν κρίσιμες στιγμές, πού ὀφείλονταν στή μισαλλοδοξία καί στήν καθοδηγούμενη ἐναντίον τους πολεμική ἀπό μέρους μικρῶν ὁμάδων. Ὅμάδων, πού γιά λόγους θρησκευτικούς, πολιτικούς ἢ ἄλλους, ἀλλά πάντα γιά τήν ἐξυπηρέτηση κάποιων συμφερόντων, ὀδηγούνταν ἐναντίον τῶν Ἑβραίων.

ΣΙΓΑ - ΣΙΓΑ, ὅμως, ὅσο ἀνεβαίνει τό ἐπίπεδο τοῦ λαοῦ καί οἱ κάθε λογῆς προπαγάνδες ἔχουν πέρασει μόνο στοὺς ὑπανάπτυκτους, οἱ ἄδικες αὐτές κατηγορίες λιγοστεύουν. Καί εἴμαστε βέβαιοι ὅτι κάποια μέρα θά ἐκλείψουν ὁλοκληρωτικά. Ὅπως χρειάζεται κι ἀξίζει γιά τήν ἐνότητα τοῦ ἐλληνικοῦ Λαοῦ.

ΕΙΚΟΝΑ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ: Τμήμα μωσαϊκοῦ τῆς παλαιστινιακῆς συναγωγῆς «Hulda», 5ος αἰώνας κ.π. Διακρίνονται διάφορα σκεύη τοῦ Ναοῦ — Μενορά, σοφάρ — καθὼς καί τό λουλάβ μέ τό ἐτρόγκ, τὰ σύμβολα τῆς γιορτῆς τοῦ Σουκώτ. Στό κέντρο ὑπάρχει ἡ ἐπιγραφή στήν ἐλληνική γλῶσσα: «Εὐλογία τῷ λαῷ».

‘Ο Πλούταρχος περί ‘Ιουδαίων καί ‘Ιουδαϊσμοῦ

Τό παρακάτω ἄρθρο ἀποτελεῖ μία σταχυολόγηση ἀπό τό κεφάλαιο «Πλούταρχος» τοῦ α’ τόμου τοῦ ἔργου: «Greek and Latin Authors on Jews and Judaism», ποῖ

ἐξέδωσε πρόσφατα ὁ καθηγητής Κλασικῶν Ἑπιστημῶν τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Ἱερουσαλὴμ, κ. Menaheḿ Stern.

‘Ο Πλούταρχος, γόνος παλιᾶς οἰκογένειας ἀπό τῆ Βοιωτίας, ὑπῆρξε ἱερέας τῶν Δελφῶν. Εἶναι ὁ μόνος κάτοικος τῆς καθαρτοῦ Ἑλλάδος, μεταξύ τῶν πολυάριθμων Ἑλλήνων καί Λατίνων συγγραφέων τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορικῆς περιόδου, ὁ ὁποῖος ἀναφέρεται στά ἔργα του στοὺς Ἰουδαίους καί τῇ θρησκείᾳ τους.

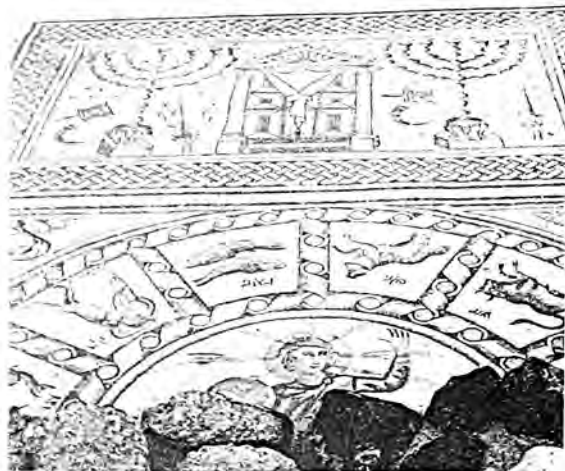
Εἶναι δύσκολο νά προσδιορίσουμε μέ ἀκρίβεια τίς πηγές ἀπὸ ὅπου ἀντλήσε τίς πληροφορίες του περὶ Ἰουδαίων καί Ἰουδαϊσμοῦ. Καθὼς εἶναι γνωστόν ὁ Πλούταρχος ἦταν πολυμαθέστατος καί πολυταξιδεμένος, ἀφοῦ ἐπισκέφθηκε πολλά ἀπὸ τὰ τότε ἐβραϊκά κέντρα, ὅπως ἡ Ἀλεξάνδρεια, ἐνῶ παρέμεινε γιὰ μεγάλο χρονικὸ διάστημα στὴ Ρώμη, ὅπου θὰ εἶχε, ἀσφαλῶς, καί τὴ δυνατότητα νά συναντήσει πολλοὺς Ἰσραηλίτες. Εἶναι, ἐπίσης, πιθανόν νά ἦλθε σέ ἐπαφή μέ τοὺς Ἰσραηλίτες στὴ γενετείρᾳ του Βοιωτία, ὅπου ὑπῆρξε ἐβραϊκὴ παρουσία. (Εἶναι ἀξιοσημείωτο τὸ γεγονός ὅτι ἡ πρώτη μαρτυρία περὶ ἐβραϊκῆς παρουσίας στὴν καθαρτοῦ Ἑλλάδα εἶναι μιὰ πλάκα τοῦ 3ου αἰῶνα, π.κ.π., ἀπὸ τὸν Ὁρωπὸ, στὰ σύνορα τῆς Βοιωτίας καί Ἀττικῆς).

Τὴν ἐκτενέστερη παρουσίαση τῆς Ἰουδαϊκῆς θρησκείας ἀπὸ τὸν Πλούταρχο τὴ συναντᾶμε στὸ ἔργο του: «Τὸ Συμπόσιο τῶν Ἑπτὰ Σοφῶν» («Quaestiones Convivales»), ποῦ ἔγραψε κατὰ τὰ χρόνια τῆς ἀκμῆς του, (πιθανόν περὶ τὰ τέλη τῆς πρώτης δεκαετίας τοῦ 2ου αἰῶνα, π.κ.). Ἀφορμὴ γιὰ μιὰ συζήτηση περὶ τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ ἀπέτέλεσε ἓνα συμπόσιο ποῦ ἔλαβε χώρα στὴν Αἰθιόπῃ τῆς Εὐβοίας.

Στὸ συμπόσιο αὐτὸ ὁ Σύμμαχος ἀπὸ τῆς Νικόπολης συνηγορεῖ ὑπὲρ τῆς ἀνωτερότητας τῆς θαλάσσιας τροφῆς γιὰ νά παρέμβει ἀργότερα ὁ Λαμπρίας, ἀδελφὸς τοῦ Πλούταρχου, καί νά ἀναφέρει ὅτι ὁ παπποὺς συνήθιζε νά παρατηρεῖ τὴν ἀποχὴ τῶν Ἰουδαίων ἀπὸ τὸ χοιρινό, τὴν καλύτερη τροφή: «τὸ δικαιοῦτατον κρέας οὐκ ἐσθίουσιν». Ἡ δήλωση αὕτη θέτει ἐπὶ τάπητος τὸ πρόβλημα τοῦ ἀν οἱ Ἰουδαῖοι ἀπέχουν ἀπὸ τὸ χοιρινό κρέας ἐπειδὴ τιμούν τὸ χοῖρο ἢ ἐπειδὴ τὸν ἀπεχθάνονται. Τὸ πρόβλημα, στὴ συνέχεια, παραλληλίζεται μέ μιὰ ἀναφορά στὴν ἀποχὴ τῶν Πυθαγόρειων ἀπὸ τὸ ψάρι.

‘Ο Καλλίστρατος, ἓνας ἀπὸ τοὺς συζητητές, ὑποστηρίζει ὅτι ἡ Ἰουδαϊκὴ ἀντίληψη πηγάζει ἀπὸ ἓνα αἴσθημα σεβασμοῦ καί εὐγνωμοσύνης γιὰ τὸ ρόλο ποῦ ὁ χοῖρος διεδραμάτισε στὴν ἱστορία τῆς γεωργίας, ὅπως π.χ. ἀποδεικνύεται στὴν περίπτωση τῆς Αἰγύπτου. Διότι, συνεχίζει, ἂν πράγματι οἱ Ἰουδαῖοι ἀπεχθάνονται τὸ χοῖρο, θὰ ἔπρεπε νά τὸν μεταχειρίζονται κατὰ τὸν ἴδιο ἀκριβῶς τρόπο ποῦ οἱ μάγοι μεταχειρίζονται τοὺς παντοκίους.

Ἡ παραπάνω ἀποψη τοῦ Καλλίστρατου βρίσκεται σέ ὁμοφωνία μέ τὴν ἐν γένει ἀντίληψη ποῦ ἐπικρατεῖ σέ ὅλη τὴν ἀρχαία λογοτεχνία, π.χ. στὸ Λατίνον συγγραφέα Petronius. Ἡ ἰδέα ὅτι οἱ Ἰουδαῖοι λατρεύουν τὸ χοῖρο ὀφείλεται εἴτε στὴν ἀποχὴ τους ἀπὸ τὸ κρέας του εἴτε πρωτοδιαδ-

Μωσαϊκὸ δάπεδο συναγωγῆς πλησίον τῆς Τιβεριάδος, 4ος αἰῶνας, π.κ. Ἡ ἐλληνικὴ ἐπίδρασις εἶναι ἐμφανὴς ἀπὸ τὴν ἀναπαράσταση, στὸ κέντρο τοῦ ζωδιακοῦ κύκλου, τοῦ ἡ-λιου μέ τὴ μορφή κάποιας ἐλληνικῆς θεότητας - προφανῶς τοῦ Ἀπόλλωνα. Στὸ ἄνω μέρος ἀναπαρίστανται διάφορα θρησκευτικὰ καί λειτουργικὰ σύμβολα.

Θηκε ἀπὸ κύκλους ἐχθρικοὺς πρὸς αὐτοὺς, ὅπως π.χ. στὴν περίπτωση τῆς λατρείας τοῦ ὄνου.

‘Ο Λαμπρίας εἶναι ἀντίθετος μέ τὴν παραπάνω ἐρμηνεία τοῦ Καλλίστρατου. Ὁ ἴδιος ὑποστηρίζει ὅτι ἡ Ἰουδαϊκὴ ἀποχὴ ἀπὸ τὸ χοιρινὸ ἀπορρέει ἀπὸ τὸν εὐρέως διαδεδομένο φόβο τῆς λέπρας, μιὰ ἀσθένεια ποῦ εὐκόλα μπορεῖ νά μεταδοθεῖ μέσω αὐτῆς τῆς τροφῆς. Προσθέτει δέ ὅτι ὁ χοῖρος εἶναι ἓνα ἰδιαίτερα βρώμικο ζῶο καί ὅτι ὁ χώρος τῆς διαμονῆς του εἶναι ἀπαίσιος.

Τίς ὁ παρ’ Ἰουδαίοις Θεός

Σ’ αὐτὸ τὸ σημεῖο ἡ συζήτηση περιστρέφεται γύρω ἀπὸ τὴν ταυτότητα τοῦ Ἰουδαϊκοῦ Θεοῦ, καθόσον, ὅπως παρατηρεῖ ὁ Λαμπρίας, ὑπάρχει κάποια σχέση μεταξὺ τοῦ Διόνυσου καί τῶν Ἰουδαϊκῶν θρησκευτικῶν μυστηρίων. Αὐτῇ, ἡ τελευταία παρατήρηση, ξενίζει τὸν Σύμμαχο, ἀλλὰ ὁ Ἀθηναῖος Μοιραγένης, ποῦ ἔλαβε μετὰ τὸ λόγο, προσπαθεῖ νά ἀποδείξει κάποια σχέση μεταξὺ τῆς διονυσιακῆς καί τῆς Ἰουδαϊκῆς λατρείας.

Ἡ ἐπιχειρηματολογία τοῦ Μοιραγένης δέν διασώζεται ὁλόκληρη. Ἀπὸ τὰ διασωθέντα ἀποσπάσματα τῆς βλέπουμε ὅτι ὁ Μοιραγένης ἀνακαλύπτει ἓνα διονυσιακὸ χαρακτήρα τῶν Ἰουδαϊκῶν ἐορτῶν καί ἰδιαίτερα στὴν Ἑορτὴ τῆς Σκηνοπηγίας. Παρατηρεῖ, ἐπίσης, ὅτι ὑπάρχει μιὰ στενὴ σχέση μεταξὺ τοῦ Διονύσου καί τοῦ Σαββάτου, διότι πολλοὶ καλοῦν τοὺς Βάκχους «Σάββους» καί διότι ἀπαγγέλλουν τῇ

λέξη αυτή κατά την τέλεση των βακχικών ὀργίων: «οἱ μὲν δὲ καὶ τὴν τῶν σαββάτων ἑορτὴν μὴ παντάπασιν ἀπροσδιόριστον εἶναι· Σάββους γὰρ καὶ νῦν ἔτι πολλοὶ τοὺς Βάκχους καλοῦσιν καὶ ταύτην ἀφιδᾶσι τὴν φωνὴν ὅταν ὀργιάζωσι τῷ Θεῷ».

Μία ἄλλη συσχέτιση τῆς διονυσιακῆς λατρείας καὶ τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ εἶναι — κατὰ τὸν Μοιραγένη — ἡ τρανότερη ἀπόδειξη. Πρόκειται γιὰ τὴν πορεία τοῦ Ἀρχιερέα μετὰ τὴν μεγαλοπρεπὴ στολὴ κατὰ τὴν ἑορτὴ καὶ τὶς νυχτερινές τελετουργίες ἐν μέσω ἤχων σαλπίγγων, κατὰ τὴν συμφωνεῖ μετὰ τὰ διονυσιακά ἔθιμα: «Καὶ ταῦτα μὲν εἰκότα φαίη τις ἂν εἶναι· κατὰ κράτος δὲ τοὺς ἐναντίους πρῶτον μὲν ὁ ἀρχιερεὺς ἐλέγχει, μιτηφόρος τε προΐων ἐν ταῖς ἑορταῖς καὶ νεβρίδα χρυσόπαστον ἐνήμενος, χιτῶνα δὲ ποδὴρ φορῶν καὶ καθόρνους, κώδωνες δὲ πολλοὶ κατακρέμνεται τῆς ἐσθῆτος, ὑποκομποῦντες ἐν τῷ βαδίζειν, ὡς καὶ παρ' ἡμῖν· ψόφοις δὲ χρῶνται περὶ τὰ νυκτέλια, καὶ χαλκοκρότους τὰς τοῦ Θεοῦ τιθῆναι προσαγορεύουσιν καὶ ὁ δεικνύμενος ἐν τοῖς ἐναντίοις τοῦ νεῷ θύρσος ἐντετυπωμένος καὶ τύμπαν· ταῦτα γὰρ οὐδενὶ δῆπουθεν ἄλλῃ Θεῷ ἢ Διόνυσῳ προσήκον».

Ἡ παραπάνω περιγραφή ἀπὸ τὸν Πλούταρχο τοῦ ἀρχιερέα καὶ τῶν τελετουργιῶν τοῦ Ναοῦ θὰ ἀφίεται, χωρὶς ἀμφιβολία, τουλάχιστον ἐν μέρει, σὲ κάποια πηγὴ προγενέστερη τῆς καταστροφῆς τοῦ Δεύτερου Ναοῦ καὶ ὄχι ἀπὸ ἐντυπώσεις πού ἀπέκομισε ἀπὸ τελετουργίες τῶν συγχρόνων του συναγωγῶν.

Σὲ ἕνα ἀπὸ τὰ πρῶτα ἔργα τοῦ Πλούταρχο, «Περὶ Δεισιδαιμονιῶν» («De Superstitione»), στὰ «Ἡθικά», οἱ Ἰουδαῖοι ἀναφέρονται δύο φορές. Σχετικὰ μετὰ τὴν τήρησιν τῆς ἀργίας τοῦ Σαββάτου, «σαββατισμοί», πού ἀναφέρεται σάν μιὰ ἀπὸ τὶς συνήθειες τῶν βαρβάρων πού υιοθέτησαν οἱ Ἕλληνες, καὶ ὅτι οἱ Ἰουδαῖοι εἶναι προληπτικοί. Ὁ χαρακτηρισμὸς τῶν Ἰουδαίων σάν ἔθνους δεισιδαίμωνων, συμφωνεῖ ἀπόλυτα μετὰ τὴν ἐπικρατοῦσα σὲ ὅλη τὴν ἑλληνορωμαϊκὴ παράδοση ἀντίληψη, ὅπως π.χ. παρουσιάζεται στὸν Ἀγαθαρχίδη.

Στὰ «Ἡθικά», τέλος, οἱ Ἰουδαῖοι καὶ οἱ Σύροι, λέγει ὁ Πλούταρχος, ἔχουν μιὰ ἐσφαλμένη ἀντίληψη γιὰ τὴν Θεότητά, τὴν ὁποία λατρεύουν ἀπὸ συναίσθημα φόβου.

Θὰ κλείσουμε τὴν ἀναφορὰ στὸν Πλούταρχο μετὰ τὴν παράθεσιν ἑνὸς ἐπικαιροῦ κειμένου, σχετικοῦ μετὰ τὴν ἑορτὴ τῆς Σκηνοπηγίας, μαζί με ὁρισμένους ἀπὸ τὶς σημειώσεις τοῦ καθηγητοῦ Μ. Stern. Καὶ αὐτὴ ἡ παράγραφος εἶναι ἀπὸ τὸ ἔργο: «Συμπόσιο τῶν Ἑπτὰ Σοφῶν».

«τὴν γὰρ λεγομένην νηστείαν (ἄγοντες) ἀκμάζοντι τρυγητὶ τραπέζας τε προτίθενται παντοδαπῆς ὀπώρας ὑπὸ σκηνῆς καὶ καλιᾶσιν ἐκ κλημάτων μάλιστα καὶ κιττοῦ διαπεπλεγμέναις· καὶ τὴν προτέραν τῆς ἑορτῆς σκηνὴν ὀνομάζουσιν. Ὀλίγαις δ' ὕστερον ἡμέραις ἄλλην ἑορτὴν, οὐκ ἂν δι' αἰνιγμάτων ἄλλ' ἀντικρὺς Βάκχου καλουμένην, τελοῦσιν. Ἔστι δὲ καὶ κραδηφορία τὴς ἑορτῆς καὶ θυρσοφορία παρ' αὐτοῖς, ἐν ἣ θύρσους ἔχοντες εἰς τὸ ἱερὸν εἰσίσαι· εἰσελθόντες δ' ὅτι δρῶσιν, οὐκ ἴσμεν, εἰκὸς δὲ βακχεῖαν εἶναι τὰ ποιοῦμενα· καὶ γὰρ σάλπιγξ μικραῖς, ὥσπερ Ἀργεῖοι τοῖς Διονυσίοις, ἀνακαλοῦμενοι τὸν θεὸν χρῶνται, καὶ κιθαρίζοντες ἔτεροι προΐσιν, οὓς αὐτοὶ Λευίτας προσονομάζουσιν, εἴτε παρὰ τὸν Λύσιον εἴτε μᾶλλον παρὰ τὸν Εὐθιον τῆς ἐπικλήσεως γεγεννημένης».

Αὐτὸ πού τονίζει ἡ παραπάνω παράγραφος εἶναι ἡ τάση τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς σκέψης νὰ ἀνακαλύπτει τοὺς ἑλληνικοὺς θεοὺς κάτω ἀπὸ τὴν ὀνομασία τῶν ξένων θεοτήτων. Ἡ ταύτιση τοῦ Θεοῦ τῶν Ἰουδαίων μετὰ τὸν Διόνυσο ἀφίεται, κυρίως, στὴν ταύτιση τοῦ Διόνυσου μετὰ τὴν ρω-

μαϊκὴ Θεότητα Jupiter Sabazious, γιὰ τὴν ὁποία πάλι ὑποστηρίχθηκε παλαιότερα ὅτι σχετίζεται μετὰ τὸν Θεὸ τῶν Ἰουδαίων. Ἐπιπλέον, ἡ ὑποτιθέμενη διονυσιακὴ φύση τῆς ἰουδαϊκῆς λατρείας ἀπορρίπτεται ἔντονα ἀπὸ τὸν Τάκιτο.

Ἡ λατεία τοῦ Διόνυσου εἰσῆχθηκε, βέβαια, στὴν Ἱερουσαλὴμ, ἀλλὰ μόνον κατὰ τὸ 167 κ.π. τὴν ἐποχὴ τῶν θρησκευτικῶν διωγμῶν τοῦ Ἀντίοχου τοῦ Ἐπιφανῆ. Στὸ βιβλίο Β' Μακκαβαῖοι (6:7) διαβάζουμε: «γενεομένης δὲ Διονυσίων ἑορτῆς ἡναγκάζοντο κισσοὺς ἔχοντες παμπεῦεν τῷ Διονύσῳ». Ἡ ἀποκατάσταση τοῦ παραδοσιακοῦ ἐβραϊκοῦ τρόπου ζωῆς στὴν Ἱερουσαλὴμ ἔθεσε τὸ τέλος τῆς διονυσιακῆς λατρείας στὴν Ἰουδαία καὶ δὲν ὑπάρχουν ἐνδείξεις ὅτι ἡ λατεία αὐτὴ ἀφῆσε οἰαδήποτε ἵχνη στὴ μετέπειτα ἐξέλιξη τῆς ἰουδαϊκῆς λατρείας.

Σημειώσεις ἐπὶ τοῦ κειμένου:

νηστείαν — ἀναφέρεται ἀσφαλῶς στὴν Ἡμέρα τοῦ Ἐξιασμοῦ, τὴν πλεον ἐντυπωσιακὴ μέρα τελετουργιῶν μέσα στὸ Ναό. Ἡ ἡμέρα αὕτη προηγεῖται κατὰ τέσσερις μέρες τῆς ἑορτῆς τῆς Σκηνοπηγίας. Παρόλον ὅτι εἶναι μέρα νηστείας, κατὰ τοὺς ἀρχαιότερους χρόνους ὁ ἑορτασμός της παρουσίαζε ὁρισμένα χαρακτηριστικὰ στοιχεῖα ἐνός συμποσίου. Ἴσως δὲ τὸ γεγονός αὐτὸ ὁδήγησε τὸν Πλούταρχο στὴ σύγχυση μετὰ τὴν ἑορτὴ τῆς Σκηνοπηγίας.

ολίγαις δὲ ὕστερον ἡμέραις ἄλλην ἑορτὴν... **τελοῦσιν** — Πιθανὸν ἡ παραπάνω φράση νὰ ἀναφέρεται στὴ Σεμινί Ἀτσερέτ, τὴ γιορτὴ πού ἀκολουθεῖ ἀμέσως μετὰ τὶς ἑπτὰ ἡμέρες τῆς Σκηνοπηγίας.

Ἔστι δὲ καὶ κραδηφορία τὴς ἑορτῆς — Ὁ Πλούταρχος ἀναφέρει συνεπῶς, καὶ τρίτῃ διονυσιακῇ γιορτῇ πού ἐόρταζαν οἱ Ἰουδαῖοι. Στὴν περιγραφή του δὲν ἀναφέρει ρητῶς τί ἀκριβῶς ἀφιέρωναν στὸν Διόνυσο, συμπεραίνει, ὅμως, τὸ διονυσιακὸ χαρακτὴρ αὐτῆς, μετὰ τὴ φράση: «εἰκὸς δὲ βακχεῖαν εἶναι τὰ ποιοῦμενα». Ἐχεῖ ὑποστηρικθεῖ ὅτι ἡ «κραδηφορία» δὲν εἶναι ἄλλη παρὰ ἡ ἑβδόμη μέρα τῆς ἑορτῆς τῆς Σκηνοπηγίας, Ὡσαννά Ραμπά, ὅταν λάμβανε χώρα στὸ Ναὸ εἰδικὴ τελετή.

θυρσοφορία — ἡ περιφορὰ τῶν λουλαβίμ, (κλαδοὶ φοινικιάς), κατὰ τὶς ἑπτὰ μέρες τῆς γιορτῆς. Ἡ μοναδικὴ διαφορά συνίστατο στὸ γεγονός ὅτι οἱ περιφορές τῆς ἑβδόμης ἡμέρας γίνονται γύρω ἀπὸ τὸ βωμὸ (γύρω ἀπὸ τὸ βῆμα στὴ σημερινὴ συναγωγὴ) ἑπτὰ φορές. Ὅτι ἡ λέξη «θυρσός» εἶναι ἡ ἑλληνικὴ ὀνόμασις τοῦ ὄρου λουλάβ, μαρτυρεῖται καὶ ἀπὸ τὸ βιβλίο Β' Μακκαβαῖοι, 10:7: «νόμου ὄντος παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις ἐν τῇ σκηνοπηγίᾳ ἔχει ἕκαστος θύρσους ἐκ φοινίκων καὶ κιτρίων».

εἰσελθόντες δ' ὅτι δρῶσιν, οὐκ ἴσμεν — Ἡ φράση αὕτη ἀποδίδει στὴν ἰουδαϊκὴ λατεία ἕνα κλίμα μυστηρίου καὶ συμφωνεῖ μετὰ τὸν χαρακτηρισμὸ πού τῆς ἀπέδωσε ὁ Μοιραγένης στὴν ἀρχὴ τῆς ὁμιλίας του.

σάλπιγξ μικραῖς...χρῶνται — Οἱ Ἐβδόμηκοντα ἀποδίδουν μετὰ τὴ λέξη σάλπιγξ τόσο τὴν τρομπέτα, Χατσασρά, ὅσο καὶ τὸ σοφάρ. Ἡ τρομπέτα ἀποτελοῦσε ἕνα χαρακτηριστικὸ στοιχεῖο τοῦ ἑορτασμοῦ τῆς ἑορτῆς τῆς Σκηνοπηγίας κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ναοῦ. Ὅρα, ἐπίσης, Πραγματεῖα Σουκά, 5:4-5.

οὓς αὐτοὶ Λευίτας προσονομάζουσιν — Οἱ Λευίτες ἦσαν βοηθοὶ τῶν ἱερέων, κοανίμ, στὸ Ναό. Ἦσαν ἐπίσης οἱ ὀργανοπαῖχτες καὶ οἱ ὕμνωδοί, μεσορερίμ, κατὰ τὴν ὥρα τῶν τελετῶν.

Η εβραϊοσυνοικία Τσιβδί στην Πάτρα

Πάντα κοντά στη Θάλασσα.
Κι απλώνονται τα πλεούμενα έ-
κει μπροστά, πάνω στο κύμα.
Έτοιμα για νέο ξεκίνημα.

Κι η συνοικία Τσιβδί, εκεί του τοπωνυμίου και τη δική της
κοντά. Φορτωμένη με τη μνήμη αίσθηση. Μιά προσέγγιση στο

χώρο, φέρνει τη δική της γεύση.
Και μέ τα κτίσματά της. Και μέ
τό σιδηρόδρομο. Πού δημιουργ-
γεί κι αυτός ένα κλίμα. Ταξι-
δεύοντας πάνω στίς σιδερένιες
γραμμές.

Βρισκόμαστε πάντα κοντά στη Θάλασσα, τη μεγά-
λη και πολύμορφη. Ζούμε στο Πάνθεον τό ελληνικό
του ύγρου στοιχείου. Και μάς συνοδεύει αυτή η φαν-
τασία, ή τόσο έκρηκτική, στην ύπόστασή της. Ό μύ-
θος ό ελληνικός πάνω και μέσα στο κύμα. Ένας κό-
σμος όλόκληρος. Μιά κοινωνία υπάρξεων, ζωντανή
στην ψυχή και τό πνεύμα. Όργιάζει εκεί τρομακτικά
τό όνειρο και ή προσωποποίηση των στοιχείων της
θάλασσας. Οι θεοί οι ένάλιοι. Πού συμπορεύονται
«μέ λογισμό και μ' όνειρο» μέ τά πνεύματα των νε-
ρων της στεριάς. Άπειρες οι μυθοπλασμένες ιστο-
ρίες τους. Έτσι, δέν ξεχνάμε ούτε τά μικρά ούτε τά
μεγάλα, πού πλανιούνται πάνω και μέσα στους χώ-
ρους τούς υδρόβιους της φαντασίας.

ΕΝΑΣ ΚΟΣΜΟΣ ΑΝΕΞΑΝΤΛΗΤΟΣ

Και ζούμε κοντά στά πάθη τους και τίς χαρές τους.
Κάπου εκεί θά βρίσκονται. Κι ό Νηρέας. Κι ό Πρω-
τέας. Κι ό Θαύμας. Κι ό Γλαυκος. Κι ό Ποσειδώνας. Κι
ή Άμφιρίτη. Κι οι νύμφες των νερών. Κι οι Νηρηίδες
μέ τά όνόματα τά τόσο χαρακτηριστικά. Και τόσα άλ-
λα. Ένας κόσμος άνεξάντλητος. Πού δέ σταματάει σέ
κανένα σημείο της λογοτεχνίας και της Τέχνης. Και
μάς περιστοιχίζουν παντού αυτά τά πνεύματα, τά τό-
σο χαροποιά. Πού γεμίζουν τη ζωή του πνεύματος
και της μαγείας. Και δέν τελειώνει σέ καμιά σελίδα.
Και σέ κανένα τόμο ή βιβλιοθήκη ή γοητεία της θά-
λασσας, μέσα στο χρόνο. Έρχονται οι γενιές. Για νά
προσφέρουν τη θυσία τη δική τους, στους βωμούς
των τεχνών των ποικίλων.

Δέν ξεχνάμε ποτέ και τούς ανθρώπους της θάλασ-
σας. Πού μοχθούν εκεί καθημερινά. Και καταγρά-
φουν οι ιστορικοί κι οι περιηγητές στιγμιότυπα και κα-
ταστάσεις διάφορες, για την άλιεία στον Πατραϊκό ά-
πό την πιο άρχαία εποχή. Και φημίζεται αυτή ή θά-
λασσα μέσα στη διαδρομή του χρόνου για τά εξαιρε-
τικά της άλιεύματα. Και τούς άλιευτικούς της στόλους
σε κλίμακα διεθνή. Και μάς μεταφέρουν τά πράγματα
και ό Αίλιανός και ό Παυσανίας κ.ά. στην άρχαιότητα.
Έτσι, θά μάς γράψει ό Παυσανίας και για τό άγαλμα
του Ποσειδώνα. Πού πιάστηκε στά δίχτυα. Κι άνα-
σύρθηκε στον Πατραϊκό.

Η ΦΗΜΗ ΤΟΥ ΠΑΤΡΑΪΚΟΥ

Και δέ θά χάσει τη φήμη του ό Πατραϊκός. Ούτε
στή μεσαιωνική εποχή. Ούτε στη νεώτερη. Και θά
στείλουν ταιπούρες άλίπαστες άπ' τον Πατραϊκό στον
Πάπα, κατά την εποχή της Φραγκοκρατίας. Και πα-
στωμένα φάρια. Θά συναντήσουμε στά 1714 και φό-
ρο για τά παστωμένα. Και ναυπηγεία άλιευτικών στην
Πάτρα. (1747). Μιά δραστηριότητα άλιευτική, μέσα
έκει, και «σύλληψις μεγάλου καρχαρίου» (έφ. «Έπί τά
πρόσω» 30.5.1884).

Πολύ παλιός ό Σύλλογος των ψαράδων της πό-
λης. Συνοδεύει, προνομιακά, τό λείψανο του Άγ. Άν-
δρέα, πρώτη ή σημαία του, στη λιτανεία. Πολλά στι-
γμιότυπα και γεγονότα στον Τύπο της εποχής. Και
διαμαρτυρίες για την άλιεία των ξένων άλιευτικών
στολίσκων στον Πατραϊκό. (έφ. «Φορολογούμενος»
8.6. 1890) κ.ά. Θά είχαμε, άλλως τε, νά πούμε τόσα
πολλά.

Η ΘΩΝΟΣ ΚΑΙ ΑΜΑΛΙΑΣ

Και προχωρούμε στην παραλιακή λεωφόρο Όθω-
νος - Άμαλίας. Ό δρόμος μας προς τό Τελωνείο.
Έδώ και ή συνοικία Τσιβδί. Συνάντηση μέ τούς δρό-
μους Μπουμπουλίνας, Σπύρου Μεταξά, κ.ά. Και δύο
μικρές πλατείες τριγωνικές. Προχωρώντας στην όδό
Σπ. Μεταξά. Η άλλη εκεί πού άρχίζει ή Κανάρη. Άπέ-
ναντι στο Τελωνείο.

Και θυμάται ή πόλη αυτή τον Κεφαλλονίτη άγωνι-
στή και άρχηγό σώματος άπ' τό γειτονικό νησί, κα-
θώς και τούς άλλους συναρχηγούς. Είναι οι άγώνες
για την Έλευθερία, στη συνείδηση του νησιού.

Έχει ένα χρώμα δικό της — θά λέγαμε — ή περιοχή
αυτή. Ένας κάποιος ρυθμός και τά μεγάλα κτίσματα
του παρελθόντος. Χώροι για άνάγκες έμπορικές κι έ-
ναποθηκεύσεις προϊόντων. Έκει κάτω στην παραλια-
κή όδό. Και στο τέρμα της όδου Τριών Συμμάχων
Ένα περιβάλλον και μία αίσθηση, ή συνοικία Τσιβδί,
μέ τά στενά της και τη γραφικότητα τη δική της.

Ήρθαν οι Έβραίοι στην πόλη, από τούς χρόνους
τούς άρχαίους. Μάς σταματάνε κείμενα και μαρτυρίες
συγγραφέων. Και ό ιστορικός των Πατρών: «Κατά
την θέσιν Τσιβδί, όπου άλλοτε τά βυρσοδεφεία, ήδύ-

νατο κανείς κατά τὸν Πουκεβίλλ, νά ἀναγνωρίσῃ τὴν εἰσόδον τοῦ ἀρχαίου ρωμαϊκοῦ λιμένος...».

Η ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΩΝ ΕΒΡΑΙΩΝ

Ἐμπορική ἡ πόλη. Κι ἦρθαν ἐδῶ οἱ Ἑβραῖοι ἀπὸ τοὺς πρὸ ἀρχαίους χρόνους. Ἐφτάσαν στὴν Ἀχαΐα, ὅταν ἦταν ἡγεμόνας στὴ Συρία ὁ Σέλευκος Α' Νικάνωρ (323 - 281 π.Χ.). Ὑπάρχουν ἀρκετές μαρτυρίες καὶ γιὰ τοὺς πρὸ νέους χρόνους. Καὶ ραββῖνοι συγγραφεῖς. Πού ἐπισκέφτηκαν τὴν Πάτρα. Μιά βιβλιογραφία ἀξιόλογη γύρω στὸ θέμα.

Ἀριστοὶ ἔμποροι, μέ πνεῦμα πονηρίας, σ' ὅλη τὴν ἐποχὴ τοῦ μεσαίωνα. Καὶ πορφυροβάφοι στὴ μεσαιωνικὴ ἐποχὴ. Καὶ ἀργυραμοιβοί. Κοντὰ στὸ λιμάνι τὰ καταστήματα. Ἐκεῖ καὶ ἡ συναλλαγή. Κι ἦταν σύστημα, ἡ κυκλοφορία τοῦ κίβδηλου νομίσματος Ἔτσι ἔμεινε ἡ ὀνομασία Κίβδοι (Τσιβδοί) — κίβδηλοι. Κι ὁ τόπος τῆς συναλλαγῆς Κιβδεῖον — Τσιβδί. Καὶ μένει τὸ τοπωνύμιό, ὡς τίς μέρες μας.

Ὡστόσο, ἐλέγχεται ἀν κατοικοῦσαν ἐκεῖ. Ἐμεινε μονάχα ἡ ὀνομασία. Στὰ «Μαγουλιανίτικα» ἡ κατοικία τους. Ἡ συνοικία τῶν Ἑβραίων (τέρμα ὁδοῦ Παντοκράτορος).

Καὶ θά σταθοῦμε στοὺς χώρους. Σάν φτάσουμε στὴν Ἀνω πόλη.

Η ΟΔΟΣ ΜΠΟΥΜΠΟΥΛΙΝΑΣ

Περιδιάβάζουμε στοὺς δρόμους τῆς γωνιάς αὐτῆς. Θυμᾶται ἡ πόλη τὴν Μπουμπουλίνα, αὐτὴν τὴν προσωπικότητα τὴν ξεχωριστὴ τοῦ Ἀγῶνα τοῦ μεγάλου. Καὶ δέν εἶναι ἐδῶ ὁ χῶρος γιὰ τὸ βιογραφικὸ τῆς μεγάλης Ὑδραίας. Πού σύνδεσε τ' ὄνομά της καὶ μέ τὴν πόλη αὐτῇ. Καὶ ἔρχεται πλοῖο της ἐδῶ, τὸ Μάη τοῦ 1821, μέ τὸν ἀδελφὸ της Ἑμμ. Ὀρλώφ, καὶ παίρνει μέρος σ' ἐπιχειρήσεις.

Κι ὁ δρόμος ὁ παραλιακὸς Ὁθωνός - Ἀμαλίας. Δέν εἶναι ἡ στιγμή ἐδῶ. Ν' ἀνοιχτοῦμε στὴν προσωπικότητα τοῦ πρώτου ἡγεμόνα τῆς Ἑλλάδας. Γιὰ νὰ καταγράψουμε τὰ σημεῖα. Πού ὑπογραμμίζει ὁ χρόνος, μέ κάποια ἀντικειμενικὴ θεώρηση. Ἰσως, βροῦμε τὴν εὐκαιρία. Προχωρώντας πρὸς τὸ πέρα πρὸς τὸ λιμάνι.

Βλέπουμε τώρα τὸ τεῖχος τὸ καγκελόφραχτο. Πού χωρίζει τὸ χῶρο τοῦ λιμανιοῦ. Μιά ζωὴ καὶ μιά κίνησις μπροστά ἀπ' τὴ μάντρα αὐτῇ. Γιὰ νὰ περνάει τὸ τραῖνο μέσα στὴν πόλη. Θάλεγες, πῶς εἶναι μιά ἀνορθογραφία ἢ κάτι ἀπαράδεκτο. Καὶ θά μπορούσε, κατὰ κάποιο τρόπο, κάτι νὰ γίνεῖ. Ἐνα ἀπὸ τὰ πολλά. Πού περιμένουν χρόνια στὸν τόπο αὐτό.

Παίρνουμε τώρα τὴν κατεύθυνση τῆς σιδηροδρομικῆς γραμμῆς. Ἐπισκοπώντας τὸ ὑγρὸ στοιχεῖο. Καὶ ξεκινώντας ἀπ' τὸ χῶρο τῆς ἰχθυόσκαλας, πρὸς τὸ κτίριο τοῦ Τελωνεῖου.

(Τὸ παραπάνω κείμενο εἶναι μέρος ὁδοιπορικοῦ ποῦ πραγματοποιεῖ ὁ συγγραφέας στὴν πόλη τῆς Πάτρας, μέ τίτλο «Μικρὸ ὁδοιπορικὸ τῆς Μεγάλης Πόλης τοῦ Μοριά» Ἀναδημοσιεύεται ἀπὸ τὴν ἐφημερίδα «Ἀλλαγὴ» τῶν Πατρῶν)

Η ΘΕΩΡΙΑ ΤΗΣ ΕΞΕΛΙΞΕΩΣ ΚΑΙ Η ΒΙΒΛΙΚΗ ΑΦΗΓΗΣΗ ΤΗΣ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑΣ

**Ἐπιβεβαιώνεται ἀπὸ τίς σύγχρονες
ἐπιστημονικὲς ἀνακαλύψεις**

Ἡ προϊστορία, ἡ ὁποία ἀσχολεῖται μέ τὴν περίοδο ἐκείνη τὴν προγενέστερη τῶν ἀρχαιοτέρων ἱστορικῶν στοιχείων ἢ νημερίων τῆς Μεσοποταμίας καὶ τῆς Αἰγύπτου, ἐχει καθιερωθεῖ σάν τὸ εἰσαγωγικὸ κεφάλαιο τῶν βιβλίων ποῦ ἀσχολοῦνται μέ τὴν ἀνθρώπινη ἱστορία. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο, ἡ ἀπὸ μέρους μας θεώρηση τῆς ἱστορίας ἐπεκτείνεται πίσω στὰ βάθη τῶν προϊστορικῶν χρόνων, ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς ἐμφάνισις τῆς ζωῆς πάνω στὴ γῆ. Μιά περίοδος ποῦ καλύπτει, σύμφωνα μέ τὴ σύγχρονη ἐπιστήμη, πολλές χιλιάδες ἐκατονταετιῶν ἢ ἀκόμη καὶ ἑκατομμυρίων ἐτῶν.

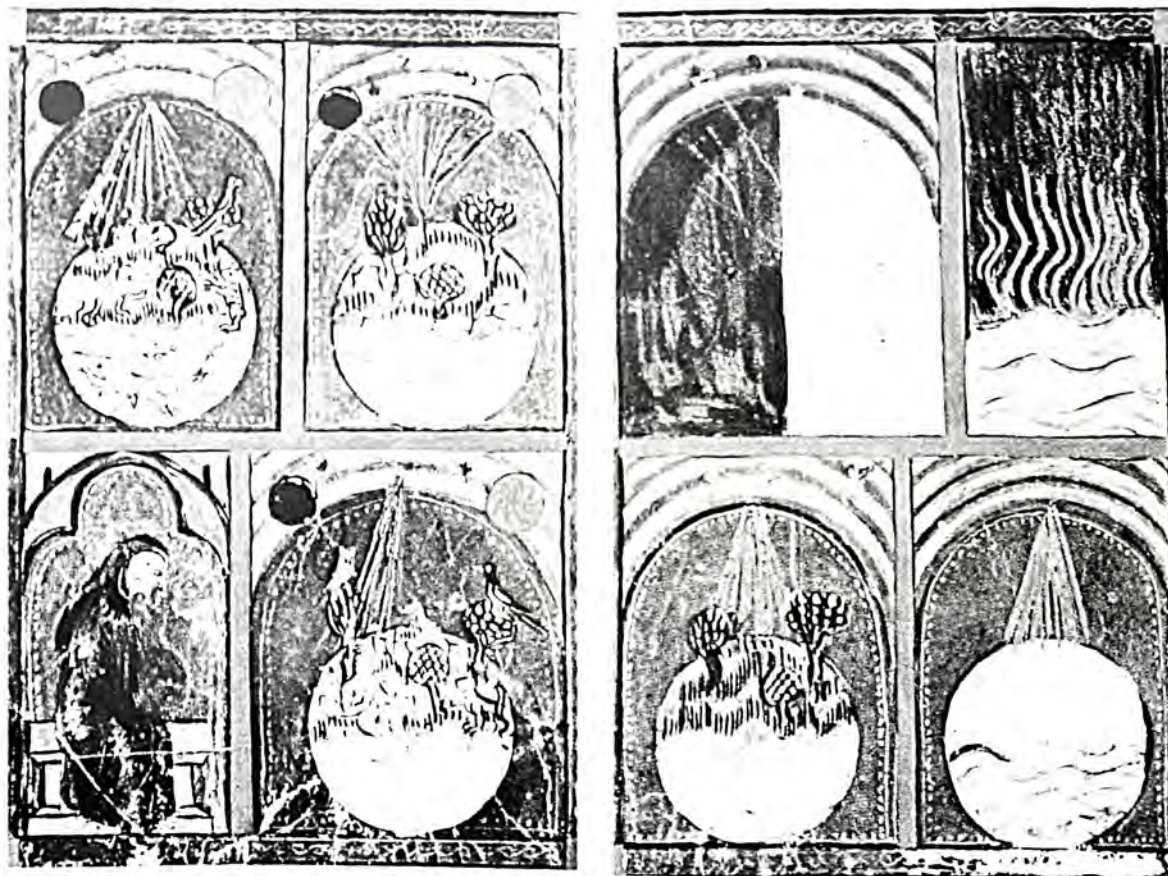
**Ἡ ἰουδαϊκὴ παράδοση γιὰ τὴν προϊστορία καὶ τὴ
Δημιουργία**

Ὅσο παράξενο κι ἂν φαίνεται ἐκ πρώτης ὄψεως, ἀνάμεσα στὴ θεωρία τῆς ἐξελίξεως τοῦ κόσμου καὶ τῶν διαφορῶν μορφῶν ζωῆς πάνω στὴ γῆ — ἀπὸ τὴν πρὶ ἀπλή μέχρι τὴν πρὶ πολὺπλοκη, ἀπὸ τὴν κατώτερη μέχρι τὴν ἀνώτερη — καὶ τὴν ἰουδαϊκὴ παράδοση ὑπάρχουν πολλὰ κοινὰ σημεῖα. Ἀπὸ διάφορες ἀναφορὲς στὶς ταλμουδικὲς καὶ τίς ἐν γένει ἰουδαϊκὲς πηγές, σχετικὰ μέ τὴ Δημιουργία, μπορούμε νὰ ἐξαγάγουμε τίς ἀκόλουθες βασικὲς ἀρχές τῆς ἰουδαϊκῆς παράδοσης:

1. Ὁ κόσμος δημιουργήθηκε ἐκ τοῦ μηδενός — γές με ἐν. Ἡ Δημιουργία ἀναπτύχθηκε σταδιακὰ, ἐπιδιώκοντας νὰ φθάσει τὴν τελειότητα. Ὁ Θεός - Δημιουργός, ἔκτισε διάφορους κόσμους, τοὺς ὁποίους κατόπιν κατέστρεψε, μέχρις ὅτου, τελικὰ, ἐπιτεύχθηκε μιά κατάσταση ἱκανοποιητικῆς καταλληλότητος¹. Οἱ διαδοχικὲς αὐτὲς καταστροφές εἶναι δυνατόν νὰ προκλήθηκαν κατὰ διαφόρους τρόπους. Ἡ παράδοση ἀναφέρει κάποια σεληνιακὴ καταστροφή πού, πιθανόν, νὰ προκάλεσε μιά ἐξ αὐτῶν². Ὁ παρῶν κόσμος κτίσθηκε πάνω στὰ ερείπια τῶν προγενέστερων, σάν τὰ διάφορα κτίσματα ποῦ οἰκοδομοῦνται πάνω ἀπὸ τὰ συντρίμια τῶν προγενέστερων καὶ καταστραφέντων κτισμάτων³. Ὁ χρόνος πρὶν τὴ δημιουργία τοῦ παρόντος κόσμου, διεπόταν ἀπὸ κανόνες καὶ ἀρχές διαφορετικὲς ἀπὸ τὸ σημερινὸ σύστημα ὑπολογισμοῦ του⁴.

2. Κατὰ τίς διαδοχικὲς δημιουργίες ἐκμηδενίσθηκαν ἀτέλειες καὶ δυσαρμονίες, ποῦ εἶχαν παρουσιασθεῖ ἀρχικά. Καθὼς ἡ Δημιουργία ἀναπτυσσόταν, οἱ ἀτελεῖς καὶ μὴ — ἁρμονικὲς ὑπάρξεις ἀντικαταστάθηκαν ἀπὸ ἄλλα πρὶ ἁρμονιᾶς καὶ ἰκανότερα γιὰ τὴν ἐπιβίωση ὄντα⁵.

3. Σύμφωνα μέ τὴν παράδοση, τοῦ σημερινοῦ ἀνθρώπου προϋπῆρξαν ἄλλα ἀνθρώπινα ὄντα. Ἐπανελημμένως

*‘Απεικόνιση διαφόρων φάσεων της Δημιουργίας από την περίφημη «Sarajero Haggadah», Ισπανία 14ος αιώνας. **Άνω δεξιά:** η γη άμορφη καί έρημη· διαχωρισμός του φωτός από τό σκοτάδι. **Κάτω δεξιά:** διαχωρισμός των άνω από τά κάτω ύδατα· δημιουργία του φυτικού κόσμου. **Άνω άριστερά:** δημιουργία του ήλιου καί της σελήνης· δημιουργία των ζωογόνων δντων. **Κάτω άριστερά:** δημιουργία του ανθρώπου τό Σάββατο, αναπαριστάμενο από έναν αναπαυόμενο άνδρα. Σέ όλες τίς εικόνες ή δημιουργική δύναμις του Θεού πα ρ ο υ σ ι ά ζ ε - τ α ι μέ τή μο ρ φ ή τ ω ν φω τει ν ω ν ά κ τ ί ν ω ν.*

γίνεται μνεία των 974 γενιών του προ - ‘Αδαμικού ανθρώπου⁶. Από διάφορες νύξεις γύρω από την αρχική σωματική του διάπλαση, μπορούμε να υποθέσουμε ότι ήταν υπερβολικού μεγέθους⁷, ότι αρχικά ήταν κατά τη φύση του ανδρόγονος⁸ και ότι είχε ούρα⁹.

4. Οι δύο πρώτοι στίχοι της Γένεσης έχουν ως εξής: «‘Εν αρχή έποίησεν ο Θεός τον ούρανόν και την γην. ‘Η δέ γη ήτο άμορφος καί έρημος...» Έδώ ή Βίβλος αναφέρει, με σαφή καί κατηγορηματικό τρόπο ότι ο κόσμος στον οποίο ζούμε κτίσθηκε πάνω στα θεμέλια της ά μ ο ρ φ η ς καί έ ρ η μ η ς μά ζ α ς. (Τ ό ο υ καί Β ό ο υ), δηλαδή πάνω στα έρείπια των προγενέστερων κόσμων. Από τη στιγμή της συστάσεως της ύλης μέχρι της Δημιουργίας είναι δυνατόν να παρήλθαν άμέτρητοι αιώνες. Στον ψαλμό (102:25 - 26) υπάρχει ένας σαφής ύπαινιγμός της ιδέας της διαδοχικής έμφανίσεως των κόσμων: «Κατ’ αρχάς σύ, Κύριε, την γην έθεμελίωσας καί έργα των χειρών σου είναι οι ούρανοί. Αύτοί θέλουσιν άπολεσθί, σύ δέ διαμένεις· καί πάντες ως

ιμάτιον θέλουσιν παλαιωθί· ως περιένδυμα θέλεις τυλίξει αυτούς καί θέλουσιν άλαχθή».

‘Η ιουδαϊκή παράδοση καί ή σύγχρονη έπιστήμη

Πολλά από τά σημεία της αρχαίας ιουδαϊκής παράδοσης, όπως αυτή σκιαγραφήθηκε παραπάνω, διαφωτίζονται καί έπιβεβαιώνονται από τίς σύγχρονες έπιστημονικές ανακαλύψεις. Πιο συγκεκριμένα τονίζονται τά εξής σημεία:

1. Κατά την αρχαιότητα επικρατούσε γενικά ή αντίληψη για την αιωνιότητα της ύλης. Αύτή ή αντίληψη ύπηρεξέ ο ά κ ρ ο γ ν ω ν ι α ί ο ς λ ί θ ο ς της ‘Αριστοτελικής φιλοσοφίας, πού ά π έ ρ ρ ι π τ ε την ιουδαϊκή παράδοση περί μιάς δημιουργίας έκ του μηδενός¹⁰. Μέχρι την πρόσφατη έποχή ή ύλη καί ή έ ν έ ρ γ ε ι α πιστευόταν ότι άποτελούσαν δύο τελείως διαφορετικά στοιχειά. Μόνον τελευταία παρατηρείται ή άπομά κ ρ υ ν σ η από την άποκαλούμενη «κλασική» θεωρία της αιώ-

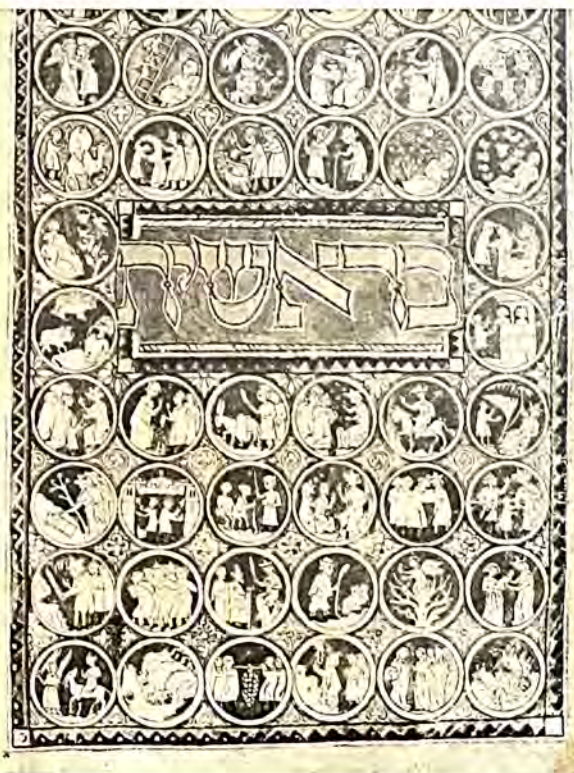
νιότητας της ύλης. Οι θεωρίες του Άϊνστάιν έδραϊωσαν και διασαφήνισαν την ταυτότητα της ύλης και της ενέργειας. Η περίφημη εξίσωσή του ($E = MC^2$) έδραϊωσε τη σχέση μεταξύ των δύο αυτών φαινομένων και της ταχύτητας του φωτός. Έχοντας υπόψη αυτά, είναι πολύ έντυπωσιακό το γεγονός ότι η βιβλική αφήγηση της Δημιουργίας αρχίζει με τις περίφημες λέξεις: «Γεννηθήτω φώς» δηλαδή, με την εμφάνιση ενός φωτός, άνομοιου από το φώς του ήλιου και των άστρων, που σύμφωνα με τη βιβλική αφήγηση, δημιουργήθηκαν αργότερα.

2. Ανάμεσα στις σύγχρονες θεωρίες, που προσπαθούν να εξηγήσουν τις διάφορες γεωλογικές ανακαλύψεις, πολλά, επίσης, είναι τα σημεία εκείνα που προφανώς πλησιάζουν τις αντίληψεις της ιουδαϊκής παράδοσης. Ο George Cuvier, επί παραδείγματι, υποθέτει ότι διαδοχικές ξαφνικές καταστροφές έλαβαν χώρα πάνω στη γη, καταστρέφοντας άμετρητα ζώντα όντα¹¹. Ότι οι κάτοικοι της ξηράς καλύφθηκαν και αποδεκατίσθηκαν από μεγάλους κατακλυσμούς, ενώ οι κάτοικοι της θάλασσας, έγκαταλείμμενοι από το φυσικό τους στοιχείο, καταδικάσθηκαν σέ άφανισμό από την ξηρασία. Όπως επίσης ότι σέ αρχαία πετρώματα, που διαμορφώθηκαν πριν από την εμφάνιση της ζωής πάνω στη γη, υπάρχουν ίχνη που μαρτυρούν γιά κάποια καταστροφή τρομακτικής βιαιότητας. Παρομοίως, ο γεωλόγος Lyell¹² τονίζει ότι από διάφορες έρευνες μαθαίνουμε πώς καθόλη την άπροσδιόριστη διάρκεια των αιώνων, όλη η ζωογόνος δημιουργία αποδεκατίσθηκε πολλές φορές.

3. Πολλά από τα γεωλογικά εύρήματα συμφωνούν κατά τρόπον άξιοθαύμαστο με τη βιβλική αντίληψη ότι τα ζωογόνα όντα εμφανίσθηκαν πάνω στη γη κατά τη διάρκεια διαφορετικών γεωλογικών συνθέσεων. Τόσο στο φυτικό όσο και στο ζωικό κόσμο φαίνεται να υπερίσχυσε ο νόμος της ανάπτυξης και της εξέλιξης. Έντυπωσιάζει δέ πάρα πολύ η παντελής έλλειψη των ύψηλότερων φυτών από τα κατώτατα γεωλογικά στρώματα. Οι χουρμαδιές και όρισμένα άλλα μονοκοτυλήδονα δέν εμφανίζονται παρά μόνον σέ μεταγενέστερους χρόνους. Τα άσπόνδυλα ζώα αναπτύχθηκαν πριν από τα σπονδυλωτά. Στην τάξη των τελευταίων τα ψάρια, τα έρπετά, τα πτηνά και τα μαστοφόρα εμφανίζονται σύμφωνα με μία προοδευτική κλίμακα της οργανικής τελειότητάς τους.

Δέν έχουμε παρά να άνοιξουμε τη Βίβλο γιά να διαπιστώσουμε μιά άξιοθαύμαστη και έντυπωσιακή όμοφωνία. Και έδώ βλέπουμε την ίδια σταδιακή ανάπτυξη ή εξέλιξη, από τα άνόργανα στα όργανικά, από την άψυχη ύλη στα φυτά, τα ζώα και τόν άνθρωπο¹³. Στο φυτικό κόσμο εμφανίζονται πρώτα τα μονοκοτυλήδονα (χόρτα), γιά να ακολουθήσουν μετά τα δικοτυλήδονα και τα δέντρα. Στο ζωικό κόσμο ακολουθείται η ίδια εξέλικτική διάταξη: από τα άσπόνδυλα στα ψάρια, τα άμφίβια ή έρπετά και τα πτηνά. Κατόπιν ακολουθούν τα μαστοφόρα και, τέλος, ο άνθρωπος. Το εξέλικτικό σχεδιάγραμμα της ζωής έπιβεβαιώνεται, συνεπώς, από τη Βίβλο. Αυτό, όμως, που η βιβλική αφήγηση της Δημιουργίας τονίζει είναι πώς τό κάθε στάδιο της εξέλικτικής αυτής διαδικασίας δέν ήταν τό άποτέλεσμα συμπτύσεων ή τύχης, αλλά ήλθε σάν συνέπεια μιάς σοφής και υπεύθυνης θείας δραστηριότητας.

Επίσης, τό υπερβολικό μέγεθος, που η ιουδαϊκή παράδοση άποδίδει στον προϊστορικό άνθρωπο, έπιβεβαιώνεται από τις πρόσφατες ανακαλύψεις ύπολειμμάτων ανθρώπινων σκελετών σέ διάφορα σημεία της ύφης. Όλα αυτά τό εύρήματα μαρτυρούν ότι ο σημερινός άνθρωπος συρρικνώθηκε στις τωρινές διαστάσεις του και ότι θά πρέπει να κατάγεται από κάποιο είδος γιγάντων ή μεγανθρώ-

Η πρώτη σελίδα της Βίβλου «Schöcken», έργο του Γερμανο-εβραίου Χαΐμ του Γραφέα, (περί τά 1300), Περιέχει την αρχική λέξη του κειμένου στα εβραϊκά - «Μπερεσιτ», «έν αρχή» - και 62 σχεδιαγράμματα (άπό άνω δεξιά πρós άριστερά), στα όποια αναπαρίστανται διάφορα έπεισόδια της Πεντατεύχου.

πων, που είχαν δύο φορές τό μέγεθος του σύγχρονου γορίλα.

Υπό τό πρίσμα όλων των παραπάνω θά έπιτρεπόταν να πούμε ότι η θεωρία της εξέλιξης όχι μόνον δέν είναι αντίθετη πρós τη βιβλική και την έν γενέει ιουδαϊκή παράδοση, αλλά άποτελεί την έπιβεβαίωση της λειτουργίας μιάς υπέρτατης Σοφίας.

Αυτή η διαπίστωση, ένέπνευσε τό σύγχρονο συγγραφέα Will Ley να γράψει τό βιβλίό του «The Days of Creation» (Οι Ημέρες της Δημιουργίας), όπου τονίζει ότι «η λακωνική φρασεολογία της Βίβλου περικλείει, κατά τρόπον άξιοθαύμαστο, την ιστορία της Δημιουργίας, όπως αυτή μās άποκαλύπτεται μέσα από τις σύγχρονες έπιστημονικές ανακαλύψεις». Ό δέ έπιφανής Γάλλος βιολόγος Lecomte du Nouÿ στο βιβλίό του «Human Destiny» (Άνθρώπινη Μοίρα), καταλήγει ότι «η θεωρία της Έξελίξεως προϋποθέτει την άναγνώριση ενός Δημιουργού, ό όποιος από την αρχή κατευθύνει την άνοδική εξέλιξη του κόσμου πρós ένα συγκεκριμένο στόχο - τόν ελεύθερο άνθρωπο». «Θά μπορούσαμε να πούμε», συνεχίζει, «ότι ό συγγραφέας της Βίβλου γνωρίζει ένστικτωδώς όλη τη μεγαλειώδη πορεία της ζωής πάνω στον κόσμο, όπως αυτή προγραμματίσθηκε άπό τόν Σχεδιαστή της».

Η. Σ.

Σημειώσεις - Πηγές:

1. Ταλμούδ, Πραγματεία Χαγκίγκα 116 και Μιδράς Ραμ-

Συνέχεια στή σελίδα 12

Ρόδος. Ὁ Πύργος τοῦ Ἀγ. Νικολάου καί τὸ Μαντρόκι στὴν πολιορκία τῆς Ρόδου ἀπὸ τοὺς Τούρκους, στὰ 1480. Μικρογραφία ἀπὸ χειρόγραφο τοῦ G. Caoursin (Ἐθνικὴ Βιβλιοθ. Παρισιοῦ Ms. Lat. 6067).

Στὰ 1310 οἱ Ἰωαννῖτες Ἱππότες ὁλοκληρώνουν τὴν κατάκτηση τῆς Ρόδου¹ κι ἔτσι τὸ νησί περνάει καί πάλι στὸ προσκήνιο τῆς πολιτικῆς καί οἰκονομίας τῆς Μεσογείου. Μέχρι τότε ζοῦσε στὸ περιθώριο σάν τμῆμα ἀρχικά τῆς ρωμαϊκῆς καί ἀργότερα τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας. Δέν ἦταν παρά ναυτικός σταθμός² γιὰ ἀνεφοδιασμό τῶν πλοίων πάνω στὸ θαλασσινὸ δρόμο, πού ὀδηγοῦσε ἀπὸ τὴ δυτικὴ Εὐρώπη στὴ Μ. Ἀσία, τὸν Πόντο, τὴν Κύπρο, τὴ Συρία καί τὴν Παλαιστίνη.

Οἱ σχέσεις τοῦ ντόπιου στοιχείου καί τῶν Ἱπποτῶν, χωρὶς νὰ εἶναι ἐχθρικές, ἦταν δύσκολες στὴ διάρκεια σχεδόν ὅλου τοῦ 14ου αἰ. Οἱ συντηρητικὲς κοινωνικὲς δομές τῆς Ρόδου, ἀποτέλεσμα μιᾶς οἰκονομίας πού στηριζόταν σχεδόν ἀποκλειστικά στὴ γῆ, τὸ ἐποικοδόμημα τῆς «Ὁρθοδοξίας» καί ἄλλοι λόγοι, ἦταν φυσικὸ νὰ φέρουν σέ ἀντίθεση Ρόδιους καί Φράγκους.

Βασικὰ ἡ σύγκρουση ἦταν ἰδεολογική. Ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ 11ου αἰ. μὲ τὴν ἐναρξη τῶν σταυροφοριῶν, τὴν ἐνεργητικὴ παρουσία τῶν δυτικῶν στὴν Ἀνατολή καί τὴν ἐδραίωσή τους στὸ Αἰγαῖο μετὰ τὸ 1204, μιὰ τρίτη ἰδεολογία παρουσιάστηκε στὴν ἀνατολικὴ Μεσόγειο. Μέχρι τότε ἀντίπαλες ἰδεολογίες ἦταν ἡ βυζαντινὴ καί ἡ ἰσλαμικὴ.

ΙΔΕΟΛΟΓΙΚΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΔΙΑΣΤΡΩΜΑΤΩΣΗ ΣΤΗ ΡΟΔΟ ΤΟ 15ο ΑΙΩΝΑ

Πολιορκία τῆς Ρόδου ἀπὸ τοὺς Τούρκους στὰ, 1480. Μικρογραφία ἀπὸ χειρόγραφο τοῦ G. Caoursin (Ἐθν. Βιβλιοθ. Παρισιοῦ Ms. Lat. 6067).

Η πρώτη ενέργεια των Ιπποτών ήταν να αποδυναμώσουν το σπουδαιότερο φορέα της βυζαντινής ιδεολογίας, την ορθόδοξη Εκκλησία³. Έδιωξαν λοιπόν το μητροπολίτη Ρόδου και απαγόρευσαν να διοριστεί νέος, που αναγκαστικά θα έλεγχόταν από την Κωνσταντινούπολη⁴.

Το πέρασμα του νησιού στη δυτικοευρωπαϊκή ζωή δημιούργησε νέους τρόπους παραγωγής και νέες παραγωγικές σχέσεις, που σιγά σιγά υιοθετήθηκαν από τους ντόπιους.

Έτσι λοιπόν στο τέλος του 14ου αϊ. εμφανίζονται σαφή δείγματα αστικοποίησης Έλλήνων μέσα στην πόλη. Τά τελευταία εμπόδια για την αποδοχή από τους Έλληνες άστούς του δυτικού πολιτισμού ξεπεράστηκαν μετά τις Συνόδους Φερράρας και Φλωρεντίας, όταν πιά τό ίδιο τό κέντρο της βυζαντινής ιδεολογίας, τό Βυζάντιο, υποτάχτηκε επίσημα στη Δύση. Αυτό τό γεγονός, όμως, δέν σημαίνει ότι οι Ρόδιοι έπαψαν νά είναι μιά ξεχωριστή ομάδα, που την όριοθετούσε ό «Ουνιτισμός». Δέν είχαν άπαρηνηθεί μέχρι τό τέλος την «Όρθόδοξη» κοσμοθεωρία. Έτσι, όπως και σ' άλλες ελληνικές περιοχές κατεχόμενες από Λατίνους, παρουσιάστηκε μιά φραγκοβυζαντινή ιδεολογία. Ταυτόχρονα ό συντηρητικός λαϊκός πληθυσμός της πόλης και του χωριού παραμένει πιστός στην πατροπαράδοτη ιδεολογία, ακόμη και μετά τον έκμη-

δενισμό από τους Τούρκους του κέντρου άκτινοβολίας της, της Κωνσταντινούπολης. Λίγο πριν από τό θάνατό του (1476) ό μεγάλος Μάγιστρος Όρσίνη άναγκάζεται νά έξορίσει τους Όρθοδόξους καλόγηρους γιατί ξεσήκωναν τίς λαϊκές μάζες⁵.

Μέσα στην πόλη ζούσαν ακόμη δύο άλλες περιθωριακές, ιδεολογικά και έθνικά, ομάδες, οι Άρμένιοι και οι Έβραίοι. Οι πρώτοι ήταν φαίνεται ολίγάριθμοι και οι πληροφορίες γι' αυτούς είναι έλάχιστες. Οι Έβραίοι⁶ ήταν άπομονωμένοι στην άνατολική άκρη της πόλης. Διωκόμενοι, όπως παντού, ήταν έρμητικά κλεισμένοι και περιχαρακωμένοι από τη θρησκευτική τους πίστη, τά ήθη και τους νόμους τους. Η συμβολή τους στον οικονομικό, κοινωνικό και πνευματικό τομέα είναι σχεδόν άγνωστη. Δυτικοευρωπαϊκής προέλευσης γραπτές πηγές της έποχής, κάνουν μνεία των Έβραίων, μόνο για νά τους συκοφαντήσουν, αλλά συνάμα έμμεσα περιγράφουν τά βάσανά τους.

Μιά από τίς πιο φοβερές πράξεις στην Ιστορία της Ιπποτοκρατίας ήταν ή προσπάθεια των Ιπποτών, στά 1502, νά λύσουν μιά και καλή «τό Έβραϊκό Πρόβλημα» στη Δωδεκάνησο. Ένα διάταγμα⁷, που έκδόθηκε στις 9 Ιανουαρίου της παραπάνω χρονιάς, όριζε ότι όλοι οι ένήλικοι Έβραίοι έπρεπε νά βαπτιστούν Χριστιανοί. Όσοι άπ' αυτούς δέν τό έπιθυμούσαν, μέσα σε 40 μέρες θά έπρεπε νά πουλήσουν τίς περιουσίες τους και νά φύγουν για τη Νίκαια της Προβηγκίας, γιατί στην αντίθετη περίπτωση θά τους πουλούσαν για σκλάβους και οι περιουσίες τους θά δημεύονταν. Για τά έβραϊόπουλα δέν υπήρχε άλλη λύση από τον έκχριστιανισμό. Όπως παντού, λοιπόν, στην Εύρωπη έτσι και στη Ρόδο ή έβραϊκή φυλή βρισκόταν σε διωγμό. Ουσιαστικά, όμως, δέν ήταν φυλετική ή δίωξη αλλά ιδεολογική. Οι Ιππότες δέν καταπίεζαν τους έκχριστιανισμένους Έβραίους, αλλά αυτούς που έμειναν πιστοί στη θρησκεία τους, στά ήθη τους και στά έθιμά τους. Οι δύο ιδεολογίες είχαν σχέση άφέντη (Φράγκοι) — δούλου (Έβραίοι) δέν ήταν αντίπαλες και ίσο-

τιμες, όπως συνέβαινε με τό Χριστιανισμό (Εύρώπη) και τον Ισλαμισμό (Άνατολή).

Άπό τη Ρόδο δέν έλειπαν και οι Τσιγγάνοι. Οι Ιππότες με μιά άπόφασή τους⁸, τό 1477, έξορίζουν κάποια τσιγγάνα, που κατηγορήθηκε για μαγεία.

Η ισχυρότερη ιδεολογική ομάδα ήταν ή δυτικοευρωπαϊκή, ή φραγκική. Οι προηγμένες παραγωγικές σχέσεις της στο 15ο αϊ. που άνέβασαν τό ανθρώπινο άτομο, αλλά και έδωσαν τη δυνατότητα της συσσώρευσης μεγάλου πλούτου σε λίγα χέρια, έπλασαν κοινωνίες με μεγάλη ταξική διαστρωμάτωση. Την ίδια, όμως, έποχή δέν είχαν πάψει νά ύφίστανται οι κοινωνικές σχέσεις της ύστερομεσαιωνικής έποχής με την άυστηρή κοσμολογική ιεράρχηση: Ούρανός — γη — άνθρωπος — περιβάλλον, έμψυχος και άψυχος κόσμος, επίσης Θεός — άρχοντας — ύποτελής.

Στη Ρόδο, μεγάλο λιμάνι τότε, ζούσε μιά πανσπερμία ανθρώπων της δυτικής Εύρώπης. Άγγλοι, Γάλλοι, Προβηγκιανοί, Ιταλοί, Γερμανοί, Ισπανοί κ.ά. Κάθε μιά από τίς πιο πάνω έθνικές ομάδες ήταν φορέας κάποιας παραλλαγής της δυτικοευρωπαϊκής ιδεολογίας, όπως αυτή είχε διαμορφωθεί στο μεταίχμιο της ύστερογοθτικής έποχής και της πρώιμης αναγέννησης, που σηματοδεύεται στο τέλος του 15ου και στην αρχή του 16ου αϊ. από τίς «άνακαλύψεις» των ποντοπόρων Ισπανών και Πορτογάλων.

Αυτή ή ιδεολογία κρατούσε στα

Έλληνες Ρόδιοι στά 1497. Μικρογραφία από χειρόγραφο του E. Von Groote.

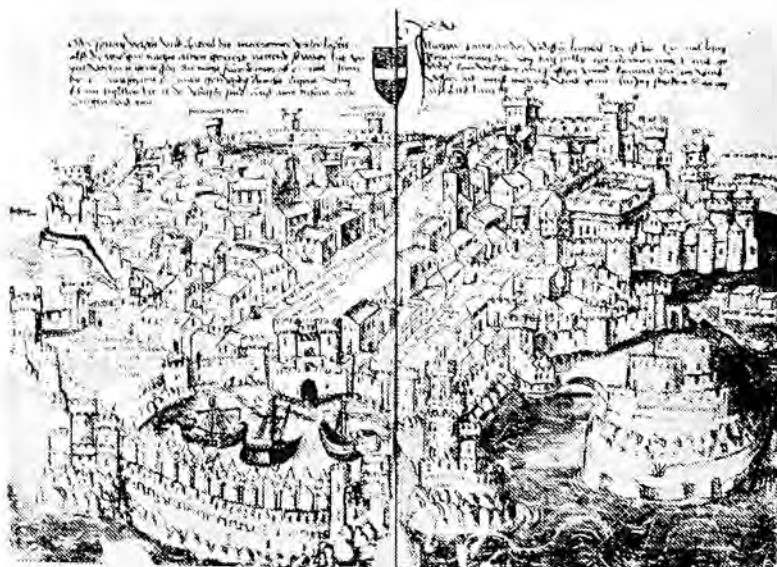

χέρια της τήν πολιτική εξουσία, μέσω των Ίπποτών, καί ρύθμιζε τήν κοινωνικοοικονομική εξέλιξη. Ὁ ὕλικός πλοῦτος ἀνῆκε στούς ἀνθρώπους της, ἀλλά δέν ἀπέκλειε κα φορεῖς ἄλλων ἰδεολογιῶν, ὅπως τῆς ἐβραϊκῆς, τῆς βυζαντινῆς καί τῆς φραγκοβυζαντινῆς νά πλουτίζουν. Ἡ τελευταία, μάλιστα, ἦταν ἡ πιά προνομιοῦχα ἀπό τίς τρεῖς.

Ἐκπρόσωποι τῆς ἰσλαμικῆς ἰδεολογίας δέν μπορούμε οὔτε νά φανταστοῦμε ὅτι κατοικοῦσαν τ. ἢ Ρόδο καί ὅτι παίρνανε ἐλεύθερα μέρος στόν οἰκονομικό καί κοινωνικό βίον. Οἱ Μουσουλμάνοι περνοῦσαν ἀπό τή Ρόδο σάν ἐμποροί ἢ ἦταν σκλάβοι. Τήν ἰσλαμική ἰδεολογία πρέπει νά τήν δοῦμε σάν τό «ἀντίπαλο δέος» ἰδιαίτερα τῆς κυρίαρχης δυτικοευρωπαϊκῆς (φραγκικῆς) τῆς φραγκοβυζαντινῆς καί, λιγότερο, τῆς βυζαντινῆς καί τῆς ἀρμένικης.

Ἡ σύγκρουση καί ὁ ἀνταγωνισμός μέ τούς Μουσουλμάνους προσδιόριζε καί ἐνίσχυε τίς παραπάνω ἰδεολογίες. Ἡ ἐβραϊκή ἰδεολογία, πού ἰδιαίτερα στίς ἀρχές τοῦ 16ου αἰ. δέχτηκε ἀνελέητο διωγμό, δέν εἶχε τίποτα σχεδόν νά χάσει στήν περίπτωση τουρκικῆς κατάκτησης. Ἀντίθετα, ὅπως ἀποδείχτηκε ἀπό τά γεγονότα, κέρδισε. Οἱ Ἑβραῖοι μπόρεσαν μετά τό 1522 νά ἐπανέλθουν στήν παλιά τους πίστη.

Ἡ Ρόδος, ὅπως ἀναφέρθηκε παραπάνω, πέφτοντας στό χέρια τῶν Ίπποτών, πέρασε αὐτόματα στή δυτικοευρωπαϊκή οἰκονομία, μ' ὅλες τίς συνέπειες αὐτοῦ τοῦ γεγονότος. Ἦταν τώρα πιά τό λιμάνι τῆς μιά ἀπ' τίς πύλες τῆς Δύσης, ἀπ' ὅπου μπαινόβγαιναν ἐμπορεύματα καί σκλάβοι. Διακινούνταν⁹ συνήθως ἀρώματα, κερί, πιπέρι, χαβιάρι, μάλλινα καί μεταξωτά ὑφάσματα, λάδι, κρασί, σάρι, δέρματα καί ζάχαρη. Ἦταν, ἐπίσης, ἕνα ἀπό τά σημαντικότερα σκλαβοπάζαρα τῆς Δύσης. Τό ἱπποτικό τάγμα εἶχε τό δικαίωμα νά παίρνει ἀπό τούς σκλάβους, πού ἔφερναν οἱ πειρατές γιά πούλημα στή Ρόδο, ἕναν στούς δέκα. Στό νησί, ἐξ αἰτίας τῆς ἐμπορικῆς κίνησης, ἐγκαταστάθηκαν ὑποκαταστήματα τῶν μεγάλων ἐμπορικῶν καί τραπεζικῶν ἑταιριῶν Retuggi, Bardì, Altavitti, Carroni,

Ἡ μεσαιωνική πόλη τῆς Ρόδου, στά 1486. Μικρογραφία ἀπό χειρόγραφο τοῦ Conrad von Grunembere.

Federighi, Guarates, κ.ά. Ἐπίσης μεγάλη δραστηριότητα ἀνάπτυξαν στό ροδίτικο λιμάνι ἐμποροί ἀπό τό Μοντελλιέ Narbonne καί τήν Ἀραγώνα.¹⁰

Μέσα στό οἰκογενειακό περιβάλλον τῆς πόλης καί τοῦ χωριοῦ εἶχαν ἀναπτυχθεῖ μικρές βιοτεχνίες ὑφαντῶν, πηλίνων ἀγγείων, μεταλλουργίας κ.λ.π. Ἐπίσης ὑπῆρχαν δύο μεγάλα καί ἀρκετά σημαντικά ἐργαστήρια παραγωγῆς ζάχαρης καί σαπουνιοῦ κάτω ἀπό κρατικό ἔλεγχο. Δέν πρέπει νά ξεχνᾶμε ἀκόμα τή μεγάλη ἀνάπτυξη τῆς ναυτιλίας¹¹. Ἐκτός ἀπό τό στόλο τῶν Ίπποτών, πού ὁ ρόλος του δέν περιοριζόταν μόνο σέ πολεμικές ἐπιχειρήσεις, ἀλλά ἐπλεε μεταφέροντας καί ἐμπορεύματα, ἰδιώτες Ρόδιοι, Ἑλληνες καί Φράγκοι, ἔκαναν ἐμπόριο μέ δικά τους πλοῖα.

Ἰδιαίτερο χαρακτήρα στήν οἰκονομική ζωή τῆς Ρόδου ἔδιναν οἱ χρηματιστηριακές συναλλαγές, πού γίνονταν ἐδῶ. Οἱ μεγάλες ἀγορές ἐξωτικῶν καί ἄλλων προϊόντων τῆς Ἀνατολῆς, ἡ ἀγορά σκλάβων στό σκλαβοπάζαρο τῆς Ρόδου ἢ τῆς Ἐφέσου κ.λ.π. ἀπαιτοῦσαν μεγάλα χρηματικά ποσά, πού τά δάνειζαν τραπεζίτες, Φράγκοι ἢ Ἑλληνες. Ἡ οἰκονομία στηριζόταν περισσότερο στό ἐμπόριο καί στό χρηματιστηριακό κεφάλαιο καί λιγότερο στήν

παραγωγή τῆς γῆς (ἡ ροδιακή γῆ ἔδινε τά μισά προϊόντα ἀπ' ὅσα χρειαζόταν ὁ πληθυσμός τῆς γιά νά τραφεῖ). Ἐτσι, λοιπόν, ἡ Ρόδος εἶχε ἀναπτύξει μιά καπιταλιστική κοινωνική δομή δυτικοευρωπαϊκοῦ τύπου, ἀνάλογη μέ τῶν πόλεων τῆς Ἰταλίας, τῆς Ἰσπανίας, τῆς Γαλλίας, τῆς Κρήτης καί τῆς Κύπρου.

Πρώτη τάξη ἦταν οἱ εὐγενεῖς, Φράγκοι καί Ἑλληνες, μέ ὅλα τά προνομιά τους, πού στό 15ο αἰ. παραμένουν ἀκόμα ἀθικτα. Ἦταν, συνήθως, τιμαριῶχοι, δηλαδή ἰδιοκτῆτες μεγάλων ἐκτάσεων γῆς στή Δωδεκάνησο καί στή λοιπή Εὐρώπη, χωρίς, ὅμως, αὐτή ἡ ἰδιότητα νά τοὺς ἐμποδίζει, ἀν ἤθελαν νά κερδίσουν καί ἀπό τό ἐμπόριο, τό δανεισμό χρημάτων (μόνο στούς Ἱππότες ἀπαγορευόταν), τῇ βιοτεχνία κ.λ.π.

Τό ἐμπόριο, οἱ χρηματιστηριακές ἐνασχολήσεις καί ἡ ναυτιλία εἶχαν δημιουργήσει μιά μεγαλοαστική τάξη. Οἱ ἀρχαικές πηγές εἶναι πλούσιες σέ ὀνόματα ντόπιων καί ξένων ἐμπόρων καί τραπεζιτῶν, πού ζοῦσαν καί πλούτιζαν στή Ρόδο. Οἱ παραπάνω δύο τάξεις εἶχαν τήν ἐξουσία στό χέρια τους. Ἦταν οἱ ἀρχουσες.

Τήν τρίτη τάξη τήν σχημάτιζαν οἱ μικροβιοτέχνες, οἱ τεχνίτες, οἱ μικροῦ ἐμποροί, οἱ καλλιτέχνες (ζωγρά-

φοι, γλύπτες, μουσικοί κ.ά.), οι υπάλληλοι της κρατικής μηχανής, οι ιερωμένοι κ.ά.

Τὴν ἀρχοντιά, τὸν πλοῦτο, τὴ λεπτότητα καὶ τὴν ὁμορφιά αὐτῶν τῶν τριῶν τάξεων περιγράφει ὁ Γεωργιλλᾶς στὸ μεγάλο ποίημά του «τὸ Θανατικό τῆς Ρόδου».¹²

Ἀκολουθοῦσαν οἱ λίγοι ἐλεύθεροι γεωργοὶ στὴν ὑπαιθρο, οἱ ναυτικοί, οἱ στρατιῶτες, οἱ ἐλεύθεροι ἐργάτες. Ὅλοι αὐτοὶ κέρδιζαν τὸ λίγο ψωμί τους μὲ τὸ ἀλέτρι, τὸ κουπί, τὴ λόγχη, τὴ σκαπάνη ἢ τὸ μιστρί.

Τελευταῖοι ἐρχονται οἱ δουλοπάροικοι, ποὺ καλλιεργοῦσαν τὰ κτήματα τῶν εὐγενῶν καὶ ἡ κατώτερη κοινωνικὴ τάξη, τῶν σκλάβων, ποὺ οὔτε τὸ κορμί τους δὲν εἶχαν τὸ δικαίωμα νὰ διαθέσουν ὅπως ᾔθελαν. Οἱ τελευταῖοι ἦταν κτήματα τοῦ ἱπποτικοῦ κράτους καὶ σ' αὐτὴ τὴν περίπτωση δούλευαν στὰ μεγάλα ὀχυρωματικὰ ἔργα ἢ ἀνῆκαν σὲ πλούσιους ἰδιῶτες.

Οἱ διανοοῦμενοι¹³ Ἕλληνες καὶ ξένοι προέρχονταν ἀπὸ τὶς τρεῖς πρῶτες τάξεις. Στὸ 15ο καὶ στὴν πρώτη εἰκοσαετία τοῦ 16ου αἰ., μέχρι τότε, δηλαδή, ποὺ ἔπεσε ἡ Ρόδος στὰ χέρια τῶν Τούρκων, ζοῦν στὴν πόλη καὶ στοχάζονται οἱ Ἕλληνες Γεώργιος Καλοκύρης, Δημήτριος Καλοδίκης, Γεώργιος Καλύβας, Ἐμμανουὴλ Γεωργιλλᾶς κ.ά. Φράγκοι εἶναι ὁ Guillaume Caoursin, ὁ Benvenuto de Saint - Geor-

ges, ὁ Pierre Lomellino del Campo, ὁ Fontanus, ὁ Sabba Castiglione κ.ά. Ἐνα πνεῦμα λεπτό καὶ μιᾶ ἀτμόσφαιρα καλλιεργημένη φαίνεται ὅτι ἔχει δημιουργηθεῖ στὸ περιβάλλον τῆς αὐλῆς τῶν μεγάλων Μαγίστρων τῆς Ρόδου, ἀνάλογη μὲ ἐκείνη τῶν πόλεων τῆς δυτικῆς Εὐρώπης.

Ἡ κοινωνικὴ διαστρωμάτωση τῆς ἱπποτοκρατούμενης Ρόδου συμπληρωνόταν μὲ τὸ ὑποπρολεταριάτο τῆς, ὅπως συμβαίνει ἐξάλλου μ' ὅλες τὶς ἐξελιγμένες ἀστικές κοινωνίες. Ἡ ἔρευνα σ' αὐτὸ τὸν τομέα εἶτε γιατί δὲν θέλησε εἶτε γιατί δὲν μπόρεσε ἀκόμα, δὲν ἔχει προχωρήσει. Ξέρουμε, λόγου χάριν, λίγες πληροφορίες γιὰ τὶς πόρνες¹⁴, ποὺ στὰ μέσα τοῦ 15ου αἰ. εἶχαν γεμίσει τὴν πόλη καὶ προκαλοῦσαν σκάνδαλα. Στὰ 1456 ὁ Μεγ. Μάγιστρος De Milly ἀπαγόρευσε νὰ κατοικοῦν ὅπουδήποτε καὶ θέλησε νὰ τὶς ἀπομονώσει σὲ μιὰ ἄκρη τοῦ Κάστρου. Στὰ 1478, ὅμως, προκύπτει πάλι τὸ ἴδιο θέμα καὶ ἀκολουθεῖ νέο διάταγμα γιὰ τὸν περιορισμὸ αὐτῶν τῶν γυναικῶν.

Αὐτὴ εἶναι, λοιπόν, μὲ λίγα λόγια ἡ πλούσια ἰδεολογικὴ καὶ κοινωνικὴ διαστρωμάτωση τῆς Ρόδου, λίγο πρὶν περάσει τὸ νησί σ' ἓνα ἄλλο κόσμο, τὸν κόσμο τῆς Ἀνατολῆς. Καρπὸς μιᾶς ἀναπτυγμένης ἀστικῆς οἰκονομίας καὶ μιᾶς ἐντονῆς πάλης ρ' ὅλους τοὺς τομεῖς στὰ σύνορα τῆς Δύσης καὶ τῆς Ἀνατολῆς. ■

1 J. DELAVILLE LE ROULX, LES HOSPITALIERS EN TERRE SAINTE ET A CHYPRE PARIS 1904, σ. 273 - 284.

2 Ἡλ. Κόλλια, Τοπογραφικὰ προβλήματα τῆς παλαιохριστιανικῆς πόλης τῆς Ρόδου καὶ ἡ μεγάλη βασιλικὴ τῆς. Πρακτικά τοῦ 10ου Συνεδρίου τῆς Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογίας (ὑπὸ ἐκτύπωση).

3 Ἐμ. Κωνσταντινίδης, Ἡ ἐν Δωδεκανήσῳ Ἐκκλησία, Ἀθήναι 1970, σ. 21.

4 Ἀπ' ὅλους τοὺς μελετητὲς τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας τῆς Ρόδου ἀναφέρεται ὅτι τὸ μητροπολιτικὸ θρόνο τοῦ νησιοῦ κατεῖχε στὸ τρίτο τέταρτο τοῦ 14ου αἰ. ὁ Νεῖλος Δασωρινός, γεγονός ἀμφισβητήσιμο.

5 J. BOSIO, ISTORIA DELLA SACRA RELIGIONE ET MILITIA DI S. GIOVANNI GEROSOLIMITANO, ROMA 1630, T2 σ. 361. G. S. PICENARDI, ITINERAIRE D' UN CHEVALIER DE S. JEAN DE JERUSALEM DANS L'ILE DE RHODES, LILLE 1900, σ. 120.

6 N. STRUMZA, ALCUNI CENNI STORICI SU GLI EBREI DI RODI, BOLOGNA 1936. 7 BOSIO, ὁ. π., σ. 564.

8 ARCH. 75 LIBER CONCILIORUM φ. 146 V.

9 Ἡλ. Κόλλια, Τὰ Δωδεκάνησα 1204 - 1522, ἡ ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους, T. Θ., σ. 293.

10 PICENARDI, ὁ. π., σ. 132.

11 AN. LUTTREL, THE SERVITUDO MARINA AT RHODES, 1306 - 1462, VARIORUM REPRINTS, LONDON 1978.

12 G. WAGNER, CARMINA GRAECA MEDII AEVI, LIPSIAE 1874.

13 PICENARDI, ὁ. π. σ. 127 κ.ε.

14 BOSTO, ὁ. π. σ. 253 καὶ 285.

(Ἡ παραπάνω μελέτη δημοσιεύτηκε στὸ δωδεκανησιακὸ περιοδικὸ «Ὁ Δρόμος», τεύχος Ἀπριλίου 1981). Ὁ συγγραφέας τῆς εἶναι ἀρχαιολόγος.

Η ΘΕΩΡΙΑ ΤΗΣ ΕΞΕΛΙΞΕΩΣ

≡ ΣΥΝΕΧΕΙΑ ΑΠΟ ΤΗ ΣΕΛΙΔΑ 8

πὰ Γένεσις 1:3, 1:9, 1:12.

2. Ταλμούδ, Πραγμ. Χουλίν 60α καὶ Μιδράς Ραμπά Γεν. 1:6.

3. Ταλμούδ, Πραγμ. Χαγκίγκα 16α.

4. Μιδράς Ραμπά Γεν. 1:3.

5. Moses Hayim Luzzato, στὸ ἔργο του «Πιτχέ Χομά».

6. Μιδράς Ραμπά Γεν. 1:28 καὶ Ταλμούδ, Πραγμ. Σαμπάτ 78β, Πραγμ. Χαγκίγκα 14α, Πραγμ. Ζεβαχίμ 116α.

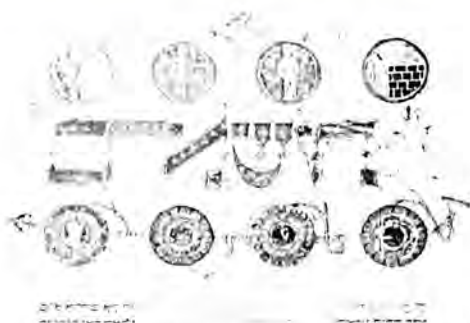
7. Ταλμούδ, Πραγμ. Σανεδρίν 38β, Πραγμ. Μπαβά Μπάτρα 75α.

8. Ταλμούδ, Πραγμ. Μπεραχότ 61α καὶ Μιδράς Ραμπά Γεν. 1:8. Παρόμοια ἀντίληψη, ὅτι ὀρχικὰ ὁ ἄνθρωπος ἦταν ἄρρεν καὶ θῆλυ, ὑπάρχει καὶ στὴν ἀρχαία ἐλληνικὴ μυθολογία.

9. Μιδράς Ραμπά Γεν. 1:14 καὶ Ταλμούδ, Πραγμ. Μπεραχότ 61α.

10. Γεουδά Ἀλεβῆ, στὸ ἔργο του «Ἀκουζάρι», 1:67.

11. Στὸ βιβλίο του, «The surface of the globe», σελ. 8 καὶ ἀλλαχοῦ.

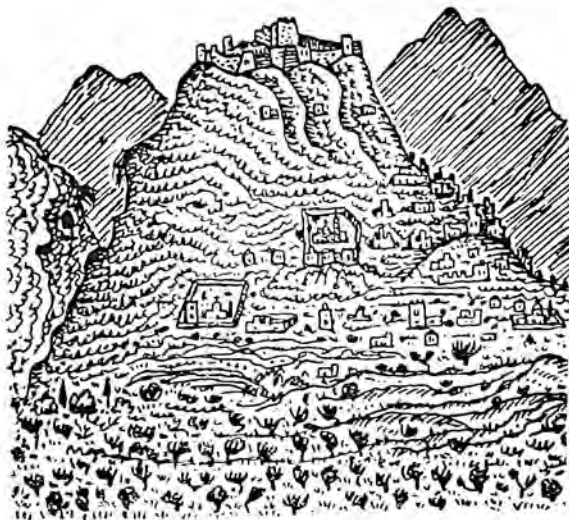
Ἡ πρώτη σελίδα τῆς περίφημης γερμανικῆς «De Castro Pentateuch» (1344). Πάνω ἀπὸ τὸν τίτλο τοῦ κειμένου ἀναπαρίστανται ὁ Ἀδάμ καὶ ἡ Εὐὰ ἀνάμεσα ἀπὸ τὸ δένδρο τῆς Γνώσης.

12. Στὸ ἔργο του, «Principles of Geology», τομ. 2. σελ. 466.

13. Hertz, «Γένεσις» — σελ. 54. ■

Ο ΜΥΣΤΡΑΣ

Σχέδιο καί κείμενο ΦΩΤΗ ΚΟΝΤΟΓΛΟΥ

Τότες πού πήγε στο Μυστρά ὁ Καρονέλης, ἕνας Ἰταλὸς περιηγητής, γράφει πὺς ἡ πολιτεία εἶχε γύρω τῆς τειχιά μέ δυό μεγάλες πόρτες, μιὰ βορεινή, πού τῇ λέγανε τ' Ἀναπλιού καί πού βρίσκεται ὡς τὰ σήμερα, κι ἄλλη μιὰ κατὰ τὴν ἀνατολή, καί πὺς ἡ πολιτεία εἶτανε χωρισμένη σέ τέσσερα μέρη: α) σὺ φρούρια ποῦνε στὴν κορφῇ, β) στὴν καινούργια πολιτεία, γ) σ' ἕνα μέρος πού τὸ λέγανε Ξωχωῖρι, τούρκικα Μαράτς· καί πὺς τὸ Ξωχωῖρι εἶτανε ὁλότελα χωριστὸ ἀπ' τὴν ῥέστη πολιτεία, ἔχοντας ἀνάμεσά τους τὸ Βασιλοπόταμο, πού τὸ περνοῦσαν μ' ἕνα πέτρινο γιοφύρι. Μάλιστα λέγει πὺς κάνει πολλὴ ζέστη τὸ καλοκαίρι, ἐπειδὴς φυσᾶνε νοτιές κ' ἐπειδὴς τὸ χωριὸ εἶνε χτισμένο στὰ ποδάρια ἑνὸς μεγάλου βουνοῦ, πού διώχνει ἀπάνω στὸ χωριὸ τὴν לוῦρα τοῦ ἡλίου· καί πὺς ἕνας Γάλλος λεγόμενος Γκιλλετιέρος πρὶν λίγα χρόνια εἶχε πάρει μέ πολλὴ προσοχὴ τὸ ὕψος τοῦ πόλου καί τῶν ἀστρων καί μέ τὰ πολλὰ ἤυρε πὺς ὁ Μυζιστράς, ὅπως τὸν γράφει, βρίσκεται σέ 35 γράδα καί 26 πόντους τῆς χάρτας.

Στὰ 1806 πέρασε κι ἄλλος ἕνας περιηγητής, ὁ Γάλλος Σατωμπριάντος. Αὐτὸς πάλε γράφει γιὰ ἕναν ἐβραϊκὸ μαχαλά γύρω στὴ Μητρόπολη, πού τὸν εἶχανε κάψει οἱ ἀρβανίτες· καί πὺς κατ' ἀπ' τὸ κάστρο τῆς κορφῆς βρισκότανε τὸ Κατοχωῖρι, καί πέρ' ἀπ' τὸ ποτάμι, πού τὸ λέγει Ὁβραιοπόταμο, βρισκότανε τὸ Μεσοχωῖρι, οὐλο τούρκικα σπίτια βαμμένα μέ πράσινες καί κόκκινες μπογιές, μέ τζαμιά καί μ' ὁμορφα περβόλια.

Κι ὁ Καρονέλης κι ὁ Σατωμπριάντος κι οὐλο οἱ παλιοὶ σοφοὶ εἶχανε τὴν ιδέα πὺς ὁ Μυστράς εἶτανε χτισμένος ἀπάνου στὰ θεμέλια τῆς ἀρχαίας Σπάρτης. Ὡστόσο ὁ Σατωμπριάντος γράφει πὺς δέ μπορούσε νὰ χωνέψη ὅτι κεῖνο τὰνακάτωμα ἀπ' ὀράκια, φράγκικα, γραικικά κ' ἰταλικά χτίρια, εἶτανε ἡ φημισμένη πατρίδα τοῦ Λεωνίδα, κ' εἶδε κ' ἐπαθε ὡς νὰ βρῇ τὴν καθεαυτοῦ τοποθεσίαν της, γιατί κανένας ἀπ' τοὺς χωριάτες δέν εἶξερε τέτοια πράματα, κι ἄλλος ἔλεγε πὺς ἡ Σπάρτη εἶνε ἕνα χωριὸ Παρῶρι λεγόμενο, ἄλλος τὸ Μεσοχωῖρι κι ἄλλος ἄλλο. Γράφει καί γιὰ κάτι Μανιάτες πού πουλάγανε σὺ παζάρι σουπιές καί χταπόδια· καί μάλιστα σίμωσε νὰ τοὺς κυττάξῃ ἀπὸ κοντὰ γιὰ νὰ δῇ κατὰ πόσο μοιάζανε τοὺς παλαιοὺς Σπαρτιάτες ποῦχε μέσα σὺ μυαλό του. Ἀκόμα σημειώνει πὺς ὑπαρχε σὺ Μυστρά ἕνα γραικικὸ σπῖτι πού τὸ λέγανε Ἀγγλικὸ Ξενοδοχεῖο καί πὺς εὑρίσκε κανένας νὰ φάγῃ ροζμπίφ κι ἄλλα εὐρωπαϊκὰ φαγητά καί νὰ πιῇ φῖνο κρασί τοῦ Πόρτο. Πῆγε κ' εἶδε καί τίς ζουγραφίες τ' Ἀθ. Δημήτρη στὴ Μητρόπολη καί λέγει γιὰ δαῦτες πὺς εἶνε ἀτεχνες σάν καί κείνες πού ζωγραφίζανε στὴν Ἰταλία πρὶν ἀπ' τὸν Περουτζίνο.

Ὁ αὐτὸς Πρίγκηπος καί ἦλθεν εἰς τὴν Λακεδαιμονίαν, καί ἐκεῖ ἔκαμε συμβούλιον μετὰ τῶν ἀρχόντων αὐτοῦ, καί

τοὺς ἠρώτησε ποῖος τόπος τοὺς ἀρέσει διὰ νὰ κτίσει κάστρον δυνατόν καί σίγουρον. Ἐσυμβούλευσαν αὐτὸν ἀπάνου εἰς τὸ βουνὸν τῆς Λακεδαιμονίας, ὅπου ἀπέχει ἔως δύο μίλια, ἐκεῖ νὰ τὸ κτίσουν, ὅτι δέν εἶνε ἄλλος τόπος καλλιώτερος καί δυνατώτερος ἀπὸ ἐκεῖνον. Ἦρεσέ του ἡ βουλή τους, καί ὁ τόπος, καί τῆς ὥρας ὥρισε καί ἐμαζώχθησαν μαστόροι καί ὑπουργοί, καί ἔφεραν πᾶσαν ὕλην, καί ἀσβέστην, καί πέτρες, ξύλα, καί ἄλλην ὕλην τοῦ κτίσματος· ἔτσι ἀρχισαν καί ἔκτισαν τὸ Κάστρον, καί τὸ ἐτελείωσαν καί τὸ ἐξέφλησαν ὑψηλὸν καί εὐμορφότατον, καί τὸ ὠνόμασε Μιζηθρᾶν, διότι ὁ τόπος ἐκεῖνος ἐτζί ἐλέγετο Μιτζηθρᾶς, καί ἑλληνικὰ λέγεται Σπάρτα. Ἡ Λακεδαιμονία εἶνε κατὰ εἰς τὸν κάμπον, καί ἦταν κάστρον περιφανέστατον καί εἶχαν ἄνδρας ἀνδρείωμένους, ἀμὴ τὴν σήμερον εἶνε ἔρημος.

(Σημείωσις ΧΡΟΝΙΚΩΝ: Στὸ φύλλο μας τοῦ Ἰουνίου 1981 εἶχαμε δημοσιεύσει μελέτη τοῦ Ζυῖ Αντεῖ γιὰ τοὺς Ἑβραίους τοῦ Μυστρά. Τὴ μελέτη αὐτὴ συμπληρώνουμε μέ τὸ παραπάνω ἄρθρο τοῦ ἀειμνήστου Φ. Κόντογλου, πού δημοσιεύτηκε σὺ περιοδικὸ «Ἡ Κληρονομιά μας» Αὐγούστου 1981).

ΧΡΟΝΙΚΑ

Γραφεῖα: Σουρμελῇ 2

Ἀθῆναι (109) - Τηλ. 88.39.952

★ Ἐκδότης: τὸ Κ.Ι.Σ. ἐκπροσωποῦμενον ὑπὸ τοῦ Προέδρου του κ. Ἰωσήφ Λόβιγγερ, ὁ ὁποῖος εἶναι καί ὑπεύθυνος συμφώνως τῷ νόμῳ (Σουρμελῇ 2 - Ἀθῆναι).

ΤΙΜΗ ΤΕΥΧΟΥΣ ΔΡΧ. 2

★ Ἐπιμέλεια ἐκδόσεως: Νίκος Τσαπίδης, μέλος τῆς Ἐνώσεως Συντακτῶν Περιοδικοῦ Τύπου.

★ Ὑπεύθυνος φωτοσυνθέσεως: Κατσαοῦνη ΕΠΕ, Σπ. Δοντὰ 10, Ἀθῆναι.

★ Ἡ ἀναδημοσίευσις κειμένων εἶναι ἐλευθερά, μέ τὴν προϋπόθεσις ὅτι θὰ ἀναφέρεται ἡ πηγή: Περιοδικὸ «Χρονικά», Κεντρικοῦ Ἰσραηλιτικοῦ Συμβουλίου.

IN MEMORIAM

Ο ΑΙΔΕΣΙΜΟΤΑΤΟΣ Δρ. JAMES PARKES

«Ένας όρθως σκεπτόμενος επιστήμων
σέ μία περίοδο παραλογισμού·
ένας ανεξάρτητα σκεπτόμενος άνθρωπος
σέ μία εποχή συμμορφώσεως·
ένας άνεκτικός άνθρωπος σέ
μία εποχή μή - άνεκτικότητας»

Ο Αιδ. Δρ. James Parkes, ο διακεκριμένος Άγγλικανός θεολόγος, ο όποιος αφιέρωσε πάνω από πενήντα χρόνια παραγωγικής προσφοράς στήν υπόθεση τής χριστιανο - ιουδαϊκής άλληλοκατανόησης και υπήρξε ο συγγραφέας πολυάριθμων βιβλίων γύρω από τήν Ιστορία και τά αίτια του άντισσημιτισμού και τίς σχέσεις μεταξύ έκκλησίας και συναγωγής, πέθανε πρόσφατα στό Βournemouth τής Αγ - γλίας, σέ ηλικία 84 ετών.

Γεννήθηκε στό Guernsey, στό άγγλικά νησιά τής Μάγ - χης και άνατράφηκε σάν Άγγλικανός. Κατά τόν α' παγκό - σμιο πόλεμο ύπηρέτησε ως άξιωματικός του πεζικού στή Γαλλία. Μετά τήν άποφοίτησή του από τό Πανεπιστήμιο τής Όξφόρδης, χειροτονήθηκε τό 1925.

Τό 1928 ύπηρετέ στή Γενεύη γενικός γραμματέας τής Διεθνούς Φοιτητικής Ένώσεως και εκεί πρωτοέρχεται άν - τισημιτισμού και τίς πολλές και ποικίλες διατάξεις κατά τών 'Ισραηλιτών φοιτητών πού ζούσαν στίς άνατολικο - ευρωπαϊκές χώρες. Τότε, άποφασίζει νά διερευνήσει τίς πηγές και τά αίτια του φαινομένου αυτού, δημοσιεύοντας τό 1930 τό πορίσματά του στό πρώτο βιβλίο του, μέ τίτλο: «The Jew and his neighbour».

Άνθρωπος φιλέσπλαχνος αλλά και δεινός επιστήμο - νας - έρευνητής, συνεχίζει τίς έρευνές του καθόλη τή ναζι - στική περίοδο. Τό 1935 ο ίδιος γίνεται θύμα ναζιστικής τρομοκρατικής επίθεσεως στό διαμέρισμά του στή Γε - νεύη, έξαιτίας τής ύποστηριξεως του προς τούς 'Ισραηλι - τες. Έκτοτε κατατάσσεται στό «μαυροπίνακα» του Χίτλερ.

Στήν προσπάθειά του γιά τήν επίτευξη τής χριστιανο - ιουδαϊκής συμφιλίωσης, ο Δρ. Parkes, μαζί μέ τόν άεί - μνηστο ραββίνο Δρ. Israel Mattuk, άπευθύνονται στόν τό - τε Άρχιεπίσκοπο του Canterbury, Δρ. William Temple, μέ τήν πρόταση τής έγκαθιδρύσεως ενός Συμβουλίου Χρι - στιανών και 'Ισραηλιτών, (Σ.Χ.Ι.) 'Η ιδέα υιοθετήθηκε άμέ - σως από τόν Δρ. Temple, ο όποιος, σέ συνεργασία μέ τόν τότε Βρεταννό Άρχιραββίνο Δρ. J.H. Hertz, έθεσαν τίς βά - σεις του Σ.Χ.Ι. Τό 1942 ο Δρ. Parkes διορίζεται μέλος τής έκτελεστικής έπιτροπής του Συμβουλίου και έκτοτε, μέχρι του θανάτου του, δέν έπαψε νά εργάζεται και νά ένδιαφέ - ρεται ύπέρ τών σκοπών του Συμβουλίου αυτού.

Μετά τόν πόλεμο άσχολήθηκε μέ άπαράμιλλη ζέση γύ - ρω από τόν προσφιλή του πλέον τομέα, μέ στόχο, όπως ο ίδιος διατύπωσε, «τήν άναστροφή τής πορείας ενός ρεύμα - τος, πού επί 1.900 χρόνια κυλάει σέ λανθάνουσα κατεύ -

θυνση, ώστε νά καταστεί δυνατή ή σωστή συνύπαρξη 'Ισραηλιτών και μή - 'Ισραηλιτών, άπελευθερωμένων από τήν άμάθεια και τίς προκαταλήψεις αιώνων».

Τά επιστημονικά έργα του, μέ τά όποια συνόδεψε τήν προσπάθειά του, υπήρξαν σπουδαία. Μεταξύ τών πλέον διαδεδομένων βιβλίων του είναι: «A History of the Jewish People», 1962, (μεταφρασμένο ήδη στό γερμανικά, άλ - λανδικά, ίταλικά και Ισπανικά), δύο κλασικά πλέον έργα του γιά τόν άντισσημιτισμό «The conflict of church and syna - gogue» και «The Jew in the Medieval Community», και «A History of Palestine from AD 135 to 1948», «The founda - tions of Judaism and Christianity». Πολυάριθμα άρθρα του δημοσιεύθηκαν σέ διάφορα επιστημονικά περιοδικά και έφημερίδες πολλών χωρών. Οι συχνές και περισπού - δαστες διαλέξεις του, τέλος, μπροστά σέ έβραϊκά και μή - έβραϊκά άκροατήρια στή Βρεταννία και σέ άλλες χώρες, μαρτυρούν, πέρα από τήν εύρυμάθειά του, και τόν άνθρω - πισμό του.

Μεταξύ τών πολλών τιμητικών διακρίσεων πού άπονε - μήθηκαν στόν Δρ. Parkes είναι: έπίτιμος συνεργάτης του Έβραϊκού Πανεπιστημίου τής 'Ιερουσαλήμ, έπίτιμος δι - δάκτωρ του 'Ιουδαϊκού Όρησκευτικού 'Ινστιτούτου τής Νέας 'Υόρκης. Τό 1973 τιμήθηκε μέ τό Hedi Munk Award από τό Καναδικό Συμβούλιο Χριστιανών και 'Ισραηλιτών, γιά τό έργο του ύπέρ τών σχέσεων 'Ισραηλιτών και Χρι - στιανών και τήν καταπολέμηση του άντισσημιτισμού.

Όταν τό 1966 ο Δρ. Parkes συνταξιοδοτήθηκε, δώρη - σε τή θαυμάσια βιβλιοθήκη του, άποτελούμενη από 7.000 τόμους και πραγματείες περί άντισσημιτισμού, χριστιανο - ιουδαϊκών σχέσεων και Ιουδαϊκών μελετών, στό Πανεπι - στήμιο του Southampton, τό όποιο του άπένεμε τόν τίτλο του έπίτιμου διδάκτορος τών Γραμμάτων, D Litt. Στήν προσφώνησή του ο πρότανης του Πανεπιστημίου, χαρακ - τήρισε τόν Δρ. Parkes σάν «έναν όρθως σκεπτόμενο έπι - στήμονα σέ μία περίοδο παραλογισμού· έναν ανεξάρτητα σκεπτόμενο άνθρωπο σέ μία εποχή συμμορφώσεως· έναν άνεκτικό άνθρωπο σέ μία εποχή μή - άνεκτικότητας». Μιά πράγματι κατάλληλη έπιτομή τής ζωής και του έργου ενός μεγάλου άνδρα.

Η μνήμη του James Parkes θά είναι σεβαστή γιά τίς μελλοντικές γενιές...

Νέος νομπελίστας!..

**Ο,ΤΙ ΕΙΧΑ ΝΑ ΠΩ, ΤΟ ΕΙΠΑ
ΣΤΑ ΒΙΒΛΙΑ ΜΟΥ...**

«Ο πλοῦτος τοῦ πνεύματός του καί ἡ ἐκφραστικότητα τοῦ ὕφους του κάνουν τόν Κανέττι ἕναν ἀπό τούς πιά διακεκριμένους συγγραφείς τοῦ καιροῦ μας, ἕναν ἄνθρωπο, τοῦ ὁποῖου οἱ περιγραφές περικλείουν ὅλη τήν εἰρωνεία τῆς ζωῆς καί, συχνά, φέρνουν στό νοῦ μεγάλους προάγγελους τοῦ πνεύματος, ὅπως τόν Λά Μπρυγιέρ καί τόν Λίχτενμπεργκ.

«Μέ τά λόγια αὐτά δικαιολόγησε ἡ Σουηδική Ἀκαδημία τήν ἀπόφασή της νά ἀπονείμει τό Νόμπελ Λογοτεχνίας 1981, στόν Ἑλία Κανέττι. Καί διευκρίνισε, ἀκόμα, ὅτι τά πιά χαρακτηριστικά στοιχεῖα τοῦ ἔργου τοῦ βραβευμένου εἶναι «ἡ εἰρωνική δξύτητα τῆς παρατήρησης τῆς ἀνθρώπινης συμπεριφορᾶς, ἡ ἀπέχθεια γιά τόν πόλεμο καί τήν καταστροφή, ἡ πίκρα μπροστά στή συνειδητοποίηση τῆς συντομίας τῆς ζωῆς».

Παρά τή διεθνή ἀναγνώριση τῆς ἀξίας τοῦ ἔργου του, πού βασίζεται στή μελέτη τῆς ψυχολογίας τοῦ πλήθους, ὁ Ἑλία Κανέττι δέν θέλησε νά ἐμφανιστεῖ μετὰ τή βράβειυσή του καί, ὅπως δήλωσε ἕνας ἀπό τούς ἐκδότες του, γιατί ἀπεχθάνεται νά μετατραπεῖ σέ ἀντικείμενο θαυμασμοῦ κρυβόταν.

Ὁ 76χρονος συγγραφέας, πάντως, σχεδιάζει νά πάει στή Στοκχόλμη γιά νά παραλάβει τό Νόμπελ καί νά ἐκφωνήσει λόγο μέ τήν εὐκαιρία τῆς βράβειυσής του.

«Ὁ,τι εἶχα νά πῶ, τό εἶπα στά βιβλία μου. Τά πάντα βρίσκονται ἐκεῖ μέσα», λέγεται ὅτι δήλωσε ὁ Κανέττι μετὰ τήν ἀναγγελία τῆς βράβειυσής του, μέσα ἀπό ἕνα μήνυμα πού ἔστειλε, ἀπό κάπου στήν Ἑλβετία, στό Γερμανό ἐκδότη τῶν ἔργων του Φρίτς Ἀρνολντ.

Ἡ κουλτούρα τῆς Δύσης

Ὁ Ἑλία Κανέττι εἶναι κοσμοπολίτης, μέ τήν καλύτερη ἔννοια τοῦ ὅρου. Στό πρόσωπό του συμπυκνώνεται καί ἀποκρυσταλλώνεται ὅλη ἡ κουλτούρα τῆς Δύσης. Πάνω σ' αὐτό τό θέμα, εἶναι ἀφιερωμένο ἕνα ἀπό τά πιά πρόσφατα ἔργα του, τό «Ἱστορία μιᾶς νιότης».

Γεννήθηκε ἀπό Ἑβραίους γονεῖς στό Ρουσσόουκ τῆς Βουλγαρίας, στίς 25 Ἰουλίου 1906. Πρελούδιο μιᾶς μοίρας, πού θά τόν ὀδηγήσει νά ζήσει στήν Ἀγγλία, στήν Αὐστρία καί τήν Ἑλβετία. Ἄν καί γράφει τά ἔργα του στή γερμανική γλῶσσα, ἔχει βρετανικό διαβατήριο.

Ὁ Ἑλία Κανέττι εἶναι ἕνας μάστορας τῶν ἰδεῶν, πού ἔχει τή δυνατότητα νά τίς ἐκκαίκευι γιά νά τίς κάνει προσιτές. Πίσω ἀπό τό γυαλιά του, λάμπει ἕνα πονηρό βλέμμα καί τά χεῖλιά του τρεμοπαίζουν κάτω ἀπό τό χεῖμαρρο τῶν λέξεων.

Τό 1960, μετὰ ἀπό δεκαετίες μελέτης στή μεγάλη ἔρευ-

να τῶν μαζῶν, ὁ Ἑλία Κανέττι ἐξέδωσε τό βιβλί «Μάζα καί ἐξουσία». Προϊόν σκέψης, πού ὁ συγγραφέας συνέλαβε ἤδη ἀπό τήν ἐφηβική του ἡλικία καί πού ἐνισχύθηκε ἀπό τήν ἄνοδο τοῦ ναζισμοῦ.

«Ὑπάρχει ἕνα εἶδος κράτους, πού δημιουργεῖ νεκρούς γιά νά ἔχει τό συναίσθημα τῆς ἐπιβίωσης», εἶχε δηλώσει τότε ὁ συγγραφέας, συμπληρώνοντας ὅτι ἡ διαστροφή τῆς ἐξουσίας δέν εἶναι ἕνα νέο φαινόμενο, ὅπως ἀποδεικνύουν καί τά πιά παλιά ντοκουμέντα.

Ὁ Κανέττι, ὅμως, δέν ἀφήνεται νά παρασυρθεῖ ἀπό τήν ἀπελπισία. «Τό βιβλίό μου», εἶχε ἀκόμα πει, «εἶναι τό ἀποτέλεσμα τοῦ πάθους πού ἔχω γιά τήν ἀνθρωπότητα. Ἄν φέρνω στό φῶς τίς ἀπειλές, τό κάνω γιατί ἐλπίζω ὅτι μέ τόν τρόπο αὐτό θά συμβάλω στόν ἐξορκισμό τους».

Πέρα, ὅμως, ἀπό ἐρευνητής, ὁ νέος τιμημένος μέ τό βραβεῖο Νόμπελ Λογοτεχνίας, εἶναι καί ἀριστος μυθιστοριογράφος. Τό μυθιστόρημά του, πού θεωρεῖται καί τό τελειότερο, μέ τίτλο «Ἄουτο - ντά - φέ», ἐκδόθηκε στή Βιέννη τό 1935 καί προαναγγέλλει τά θέματα τοῦ «Μάζα καί ἐξουσία».

Τό «Ἄουτο - ντά - φέ», μυθιστόρημα πού ἐπαίνεσαν ὁ Τόμας Μάν καί ὁ Χέρμαν Μπρόχ, ἔχει σάν θέμα τό φιλόσοφο Κήν, πού ζεῖ ἀπομονωμένος στή βιβλιοθήκη του καί μόνο γιά τή βιβλιοθήκη του. Ὁ κόσμος του ὅλος εἶναι αὐτή ἡ βιβλιοθήκη, πού τελικά θά ἐξαφανιστεῖ μέσα στίς φλόγες. Ἐμπνευσμένο, χωρίς ἀμφιβολία, ἀπό τήν πυρκαϊά πού τύλιξε στίς φλόγες τό δικαστικό μέγαρο τῆς Βιέννης, τό 1927, καί ἀπό τίς πυρκαϊές πού ἔζησε ὁ ἴδιος στό Βερολίνο, τό 1928 καί τό 1929, τό μυθιστόρημα αὐτό ἀπεικονίζει μέ τόν τρόπο του τό διπλό κίνδυνο πού διατρέχει ὁ διανοούμενος: «τό νά ζεῖ, δηλαδή, στό περιθώριο τῆς ἐποχῆς του καί τό νά ἀφήνεται νά πνιγεῖ ἀπό τίς ἀπειλές τῶν ἄλλων». Τό προσωπικό του ἡμερολόγιο, πού κράτησε ἀπό τό 1942 μέχρι τό 1972 καί πού δημοσίευσε μέ τόν τίτλο «Ὁ χῶρος τοῦ ἀνθρώπου», περιλαμβάνει ἀφορισμούς, πορτραῖτα, σκέψεις, παραβολές πού γεννήθηκαν ἀπό ἕνα πνεῦμα, τό ὁποῖο ὠρίμασε καί ἔσκυψε πάνω στά δεινά τῆς ἐποχῆς του.

Ἦδη ἀπό τό 1936, σ' ἕνα λόγο πού ἐκφώνησε γιά τήν 50ῇ ἐπέτειο τῶν γενεθλίων τοῦ Χέρμαν Μπρόχ, ὁ Ἑλία Κανέττι καθόριζε τίς ὑποχρεώσεις πού θά ἀναλάμβανε στή ζωή καί στό ἔργο του:

«Μιά προσοχή ὅλο πάθος στόν κόσμο, μία ὁρμή πρός μία παγκοσμιότητα, πού δέν σταματᾷ μπροστά σέ τίποτα. Ἡ ἀντίσταση στήν ἀπόλυτη κυριαρχία τοῦ θανάτου, τή στιγμή πού ἐπιβάλλεται ἀπ' ἐξω».

עץ חיים היא

Δένδρον ζωῆς εἶναι ἡ Τορά...
(Παροιμ. 3:18)